

ضرورت بازنگری در سیاست‌های توسعه زنجیره ارزش محصولات کشاورزی کشور، مبثتی بر ملاحظات فقرزدایی و پایداری؛ «درس‌آموخته‌هایی از سند صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خدای بزرگبخشایش همیشه بخشایند

بنام

تاریخ انتشار:
۱۴۰۱/۱۱/۴

شماره مسلسل: ۱۸۶۹۲
کد موضوعی: ۲۵۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:
ضرورت بازنگری در سیاست‌های توسعه زنجیره ارزش محصولات کشاورزی کشور،
مبتنی بر ملاحظات فقرزدایی و پایداری؛
«درس‌آموخته‌هایی از سند صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی»

نام دفتر:
مطالعات زیربنایی

مدیر مطالعه:
حجت ورمزیاری

تهیه و تدوین کننده:
حنانه آقاصفیری

همکار:
محسن بابائی

ناظر علمی:
علیرضا رهایی

اظهار نظر کنندگان:
زهرا ذاکری (دفتر مطالعات اقتصادی)
فرشاد کرمی (دفتر مطالعات اجتماعی)
مجتبی میرپنجی (دفتر بخش عمومی)

صفحه آرا:
آذر مهمان نواز

ویراستار ادبی:
طاهره سیدمحمد

واژه‌های کلیدی:
۱. اقتصاد مقاومتی
۲. پایدار
۳. زنجیره ارزش فقرزدا
۴. سیاست‌های کشاورزی
۵. زنجیره فراگیر

فهرست مطالب

۷

چکیده

۸

خلاصه مدیریتی

۱۰

مقدمه

۱۲

۱. زنجیره ارزش فقرزدا و اصول آن

۱۴

۲. دستورالعمل‌های مشارکت در توسعه زنجیره ارزش فقرزدا

۲۹

جمع‌بندی و پیشنهادات

۳۰

منابع و مآخذ

فهرست جداول و اشکال

جدول ۱. چارچوب توسعه زنجیره ارزش فقرزدا.....	۱۴
جدول ۲. شاخص‌های هدفگذاری فقرا.....	۱۶
جدول ۳. جمع‌آوری داده برای هدفگذاری فقرا در زنجیره ارزش.....	۱۷
جدول ۴. معیارهای انتخاب زنجیره ارزش فقرزدا.....	۱۹
جدول ۵. سیستم وزن دهی پویای زنجیره ارزش فقرزدا.....	۱۹
جدول ۶. تحلیل زنجیره ارزش فقرزدا.....	۲۱
جدول ۷. نقشه برداری از بازیگران زنجیره ارزش.....	۲۱
جدول ۸. راهبردهای ارتقای زنجیره ارزش.....	۲۵
جدول ۹. ترسیم فعالیت‌های مداخله‌ای کلیدی در طرح‌های زنجیره ارزش.....	۲۷
شکل ۱. اصول زنجیره ارزش فقرزدا.....	۱۲
شکل ۲. نقشه برداری زنجیره ارزش خرچنگ پوسته نرم - بنگلادش.....	۲۲
شکل ۳. تجزیه و تحلیل SWOT زنجیره ارزش خرچنگ پوسته نرم - بنگلادش.....	۲۳
شکل ۴. مثال کلی از تئوری تغییر.....	۲۶

ضرورت بازنگری در سیاست‌های توسعه زنجیره ارزش محصولات کشاورزی کشور، مبتنی بر ملاحظات فقرزدایی و پایداری؛ «درس‌آموخته‌هایی از سند صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی»

[چکیده]

کشاورزی در توسعه زنجیره ارزش فقرزدا، زنجیره ارزش فقرزدا به عنوان رویکرد نوین جهت توانمندسازی کشاورزان در زنجیره ارزش و افزایش درآمد آنها معرفی و اصول آن تبیین شده است. بر مبنای اصول این زنجیره، کشاورزان نباید صرفاً تولیدکننده محصولات خام باشند و نقش آنها فقط به حلقه ابتدایی زنجیره ارزش محدود شود، بلکه عادلانه آن است که از ارزش افزوده‌ای که در سایر حلقه‌های زنجیره ارزش مانند فرآوری ایجاد می‌شود، بهره‌مند شوند. همچنین شبکه اطلاع‌رسانی کارآمد، با هدف چرخش به‌موقع و سریع اطلاعات ناظر بر کمیّت، کیفیت و قیمت تولیدات و ظرفیت‌های فرآوری محصولات در سراسر کشور، باید استقرار یابد. علاوه بر این، باید نهادهای مالی در ایجاد زیرساخت‌های عمومی و بازار (مانند جاده‌ها، تأسیسات ذخیره‌سازی، زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات) برای فقرا سرمایه‌گذاری کنند.

بر اساس بند «۵» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، بند «۹» سیاست‌های کلی کشاورزی، بند «ر» ماده (۳۱) و بند «الف» ماده (۳۳) قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه، سهم‌بری عادلانه بازیگران زنجیره ارزش از منافع ایجادشده، ارتقاء سطح درآمد و معیشت پایدار روستاییان، کشاورزان و عشایر، رفع فقر، گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش خصوصاً صنایع تبدیلی، تکمیلی و انبارش محصولات کشاورزی باید محقق شود. اما کشاورزان به عنوان بازیگران کلیدی زنجیره ارزش، در کم‌تر از ۳۰ درصد ارزش و قیمت نهایی محصولات تولیدشده و منافع زنجیره ارزش سهیم هستند. از این رو، ضروری است وزارت جهاد کشاورزی به عنوان متولی ایجاد و توسعه زنجیره ارزش تولیدات روستایی و عشایری جهت تحقق عدالت در زنجیره ارزش و افزایش درآمد کشاورزان تغییر رویکرد دهد. در این گزارش، بر اساس ترجمه سند «دستورالعمل‌های عملیاتی مشارکت صندوق بین‌المللی توسعه

[خلاصه مدیریتی]

زنجیره ارزش مجموعه‌ای از فعالیت‌های یکپارچه‌ای است که توسط بازیگران و ذی‌نفعان مختلف برای تولید یک محصول و رساندن آن به دست مشتریان یا مصرف‌کنندگان و حتی ارائه خدمات پشتیبانی پس از فروش، انجام می‌شود. در فرایند زنجیره ارزش اقدامات مختلفی روی محصول انجام می‌شود که در هر مرحله، ارزشی به محصول نهایی افزوده می‌شود. زنجیره ارزش محصولات کشاورزی در کشور به گونه‌ای است که عموماً کشاورزان فقط در حلقه تولید اولیه نقش دارند و از هر گونه ارزش افزوده‌ای که در سایر حلقه‌های زنجیره ارزش حاصل می‌شود، بی‌بهره هستند. به عبارتی روشن‌تر، در بیشتر موارد، کمتر از ۳۰ درصد ارزش و قیمت نهایی محصولات تولیدشده و منافع زنجیره ارزش به عنوان حلقه اصلی و ابتدایی زنجیره عاید کشاورزان می‌شود. بنابراین می‌توان گفت، **زنجیره ارزش در محصولات کشاورزی، شکل فقرزدا و عادلانه ندارد و تداوم این روند نه تنها به نفع کشاورزان نیست، بلکه در بلندمدت به ازهم‌پاشیدگی کسب و کارهای سایر حلقه‌های زنجیره ارزش نیز خواهد انجامید.**

این در حالی است که اسناد بالادستی خصوصاً بند «۵» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، بر «سه‌م‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش» تأکید دارد. در بند «۹» سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی نیز «تقویت زیرساخت‌های مناسب تولید و تنوع‌بخشی و گسترش فعالیت‌های مکمل و اقتصادی به‌ویژه صنایع تبدیلی و روستایی»، لازمه ریشه‌کنی فقر و افزایش درآمد کشاورزان و روستاییان بر شمرده شده است. ضمن اینکه در قانون برنامه ششم توسعه «بند «ز» ماده (۳۱) و بند «الف» ماده (۳۳)»، وزارت جهاد کشاورزی مکلف شده زمینه گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش، صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات کشاورزی را فراهم سازد؛ ولی شواهد گویای این واقعیت است که به چنین تکالیفی جامه عمل پوشانیده نشده است. بنابراین فاصله زیاد وضع موجود زنجیره ارزش محصولات کشاورزی با وضع مطلوب و تأکیدات اسناد بالادستی، مسئله‌ای اساسی در اقتصاد ملی خاصه اقتصاد کشاورزی و روستایی محسوب می‌شود و نیاز است رویکردهای وزارت جهاد کشاورزی در زمینه زنجیره ارزش مورد بازنگری جدی قرار گیرد و به سمت عدالت‌محوری سوق پیدا کند. از این رو، در گزارش پیش رو، به منظور تبیین نحوه عدالت‌محوری در زنجیره ارزش و افزایش انتفاع کشاورزان از تولید و تجارت محصولات کشاورزی، با ترجمه بخش‌هایی از گزارش صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی تحت عنوان «دستورالعمل‌های عملیاتی مشارکت صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی در توسعه زنجیره ارزش فقرزدا»، الگوی «زنجیره ارزش فقرزدا» معرفی و اصول، چارچوب عملیاتی و راهبردهای آن تشریح شد.

به زنجیره ارزشی که با توانمندسازی کشاورزان به‌ویژه خرده‌مالکان یا تولیدکنندگان کوچک مقیاس، امکان و زمینه مداخله مستقیم و سه‌م‌بری عادلانه آنها در کلیه حلقه‌های زنجیره ارزش را فراهم می‌کند، زنجیره ارزش فقرزدا می‌گویند. این زنجیره دارای پنج اصل حیاتی تحت عناوین: ۱. هدفگذاری سطوح مختلف فقر و گروه‌های اجتماعی، ۲. پایداری اقتصادی، ۳. پایداری محیط زیستی، ۴. تغذیه و امنیت غذایی و ۵. رویکردهای مشارکتی است. توسعه زنجیره ارزش فقرزدا در چارچوبی سه مرحله‌ای امکان‌پذیر است. این چارچوب اجازه می‌دهد تا اصول مورد نظر در طول مراحل مختلف زنجیره ارزش به‌طور انعطاف‌پذیر رعایت شود. در مرحله اول که «هدفگذاری و تحلیل موقعیت» نام دارد سعی می‌شود براساس یکسری اصول، معیارها و شاخص‌هایی مناسب گروه‌های آسیب‌پذیر و فقیر که برای مشارکت در سراسر زنجیره ارزش نیاز به حمایت مستمر و مؤثر دارند، شناسایی و توانمندی انجام شود. هنگامی که هدفگذاری فقر انجام شد، باید منابع موجود از جمله منابع انسانی، پولی و ظرفیت نهادی ارزیابی

شود تا با توجه به محدودیت این منابع، زنجیره‌های ارزش فقرزدا اولویت‌بندی شوند. این امر در مرحله دوم که «اولویت‌بندی زنجیره‌های ارزش فقرزدا» نام دارد، براساس معیارهایی مانند «پتانسیل رشد»، «پتانسیل توسعه فراگیر و پایدار» و «امکان پاسخگویی به محیط» انجام می‌شود. مرحله سوم «تحلیل و برنامه‌ریزی زنجیره ارزش فقرزدا» نام دارد. این مرحله ارزیابی می‌کند که آیا زنجیره‌های ارزش اولویت‌بندی شده در مرحله دوم، پتانسیل دسترسی و تأثیرگذاری بر ذی‌نفعان مورد هدف در مرحله اول را دارند یا خیر. بنابراین برای شکل‌گیری و توسعه زنجیره ارزش فقرزدا، پایدار و فراگیر در محصولات کشاورزی، چارچوب سه مرحله‌ای یادشده به‌عنوان راهنما می‌تواند مبنای عمل وزارت جهاد کشاورزی قرار گیرد. با توجه به اصول و چارچوب مذکور و اینکه مقام معظم رهبری، اولویت اصلی سیاست‌های کلی برنامه هفتم توسعه (ابلاغی ۱۴۰۱/۶/۲۰) را «پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت» تعیین فرموده‌اند، پیشنهادها و زیردرجهت تغییر رویکردهای وزارت جهاد کشاورزی به‌منظور برقراری زنجیره ارزش فقرزدا در بخش کشاورزی در طول برنامه هفتم توسعه ارائه می‌شود.

■ **حمایت و توانمندسازی اقشار مختلف کشاورزان به‌ویژه خردمالکان برای مشارکت در کلیه سطوح زنجیره ارزش:** باید مداخلاتی جهت توانمندسازی کشاورزان و ورود آنها به زنجیره ارزش براساس رویکرد جامع‌نگر طراحی شده و هم‌زمان آموزش، تأمین اعتبارات، سرمایه‌گذاری مخاطره‌پذیر و شبکه‌سازی را شامل شود.

■ **ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی کارآمد در زنجیره ارزش:** به‌منظور از بین بردن عدم تقارن اطلاعات (حالتی از اطلاعات ناقص یا غیرمفید) در زنجیره ارزش و چرخش به‌موقع، سریع و بی‌پرده اطلاعات ناظر بر کمیت، کیفیت و قیمت محصولات و ظرفیت‌های فرآوری محصولات در سراسر کشور.

■ **بهره‌مندی از ظرفیت صندوق‌های حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی برای سرمایه‌گذاری در تأمین زیرساخت‌های مورد نیاز شکل‌گیری زنجیره ارزش فقرزدا:** مانند جاده‌ها، تأسیسات ذخیره‌سازی و انبارش به‌ویژه برای محصولات فاسدشدنی و زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات. شایان ذکر است که ماده (۶)، تبصره‌های «۱» و «۲» ماده (۱۷) و ماده (۱۹) قانون افزایش بهره‌وری در بخش کشاورزی و منابع طبیعی - مصوب ۱۳۸۹/۴/۲۳ با اصلاحات بعدی، به وظیفه‌مندی صندوق‌های حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی برای «توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی» و «توانمندسازی تشکلهای کشاورزان به‌خصوص اقشار فقیر در ورود مستقیم و فعالانه به زنجیره ارزش» تأکید دارد.

■ **تنوع‌بخشی به کشت محصول با توجه به الگوی بهینه کشت و توسعه فعالیت‌های درآمدزای درون و بیرون مزرعه**

■ **ایجاد پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی به‌عنوان فضایی برای تعامل بین ذی‌نفعان زنجیره ارزش و عاملی برای بهبود حاکمیت زنجیره ارزش با تأکید بر نقش تسهیل‌کنندگی دولت:** دولت با ایجاد زیرساخت‌ها، اعطای یارانه موقت یا تأمین هزینه‌های اولیه مربوط به هماهنگی باید نقش رهبری کوتاه‌مدت را برعهده گیرد تا ذینفعان زنجیره ارزش خود بتوانند یک رابطه پایدار را ایجاد کنند.

■ **تدوین نظامنامه توسعه زنجیره ارزش کشاورزی فقرزدا توسط وزارت جهاد کشاورزی با همکاری تشکلهای اتحادیه‌های مربوطه، مشتمل بر سه مرحله هدفگذاری و تحلیل موقعیت، اولویت‌بندی زنجیره‌های ارزش فقرزدا و تحلیل و برنامه‌ریزی زنجیره ارزش فقرزدا.**

[مقدمه]

زنجیره ارزش مجموعه‌ای از ذی‌نفعان و بازیگران مختلف است که در طیف وسیعی از فعالیت‌های مورد نیاز برای تولید یک محصول در مبدأ تا رساندن به مقصد نهایی یعنی بازار با هم در ارتباط هستند. به عبارتی وقتی از زنجیره ارزش صحبت می‌شود، منظور فرایندی است که از تأمین کنندگان نهاده‌ها و تولید کنندگان شروع و به مصرف کنندگان نهایی ختم می‌شود. یکی از ذی‌نفعان و بازیگران کلیدی زنجیره ارزش، کشاورزان هستند. با این حال، در نظام تولید فعلی، کشاورزان تنها در حلقه تولید نقش دارند و سهم آنها از قیمت نهایی مصرف کننده محصولات کشاورزی کمتر از ۳۰ درصد است و اغلب در موقعیت چانه‌زنی ضعیف‌تری در مقابل سایر بازیگران زنجیره ارزش قرار دارند و سایر بازیگران خاصه دلالان و واسطه‌های غیر ضرور بدون اینکه کمترین ارزش افزوده‌ای را به محصولات کشاورزی اضافه کنند، سهمی بیش از ۷۰ درصد از قیمت نهایی را به دست می‌آورند (نظری، ۱۳۹۸). به‌طور نمونه در محصولات لبنی، برخی کارخانجات فراوری کننده، شیر تولید شده توسط دامداران را با ثمن بخش خریداری می‌کنند و محصول فراوری شده را با قیمتی به مراتب بالاتر به بازار عرضه می‌کنند. در حالی که دامدار نفع و درآمد مناسبی از محل فروش محصول نهایی فراوری شده به دست نمی‌آورد (ورمزیاری و همکاران، ۱۳۹۵). از سوی دیگر، بجز معدود مواردی، بیشتر کارخانجات به محض اینکه محصول خام را از کشاورز خریداری کردند، دیگر اهمیتی برای نیازهای کشاورز که ارتباط مستقیمی با کمیت و کیفیت تولید محصول خام دارد، قائل نیستند و خدمات فنی، مالی و اجتماعی (بیمه) خاصی به کشاورزان ارائه نمی‌دهند.

علاوه بر این، برخی از محصولات خام تولیدی، دارای محصولات جانبی یا پسماندهای باارزشی (مانند پوست و پشم دام، پوست میوه، هسته برخی میوه‌ها و...) هستند که در صورت برنامه‌ریزی درست و ایجاد واحدهای فراوری مناسب، می‌توان برای عده‌ای اشتغال‌زایی کرد و در نتیجه، کشاورزان از فروش این محصولات به درآمد جدیدی دست پیدا کنند. با این حال، تعامل و پیوند مناسبی بین صنایع کشاورزی (خصوصاً واحدهای فراوری و تبدیل و تکمیلی) و تولید کنندگان محصولات کشاورزی خام برقرار نشده است (ورمزیاری و همکاران، ۱۳۹۵). یکی از دلایل اصلی این معضل ضعف نظام اداری-اجرایی بخش کشاورزی در برنامه‌ریزی ویژه برای توسعه صنایع کشاورزی بر اساس قابلیت‌ها، نیازها، اولویت‌ها و الزامات تولید محصول خام کشاورزی است. این وضعیت در زنجیره ارزش محصولات کشاورزی، با اهداف الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت و اولویت اصلی سیاست‌های کلی برنامه هفتم توسعه (ابلاغی ۱۴۰۱/۶/۲۰ مقام معظم رهبری) تحت عنوان «پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت» در تضاد است.

به بیان دیگر، زنجیره ارزش محصولات کشاورزی به صورت عدالت محور شکل نگرفته و نقش چندانی در ریشه‌کنی فقر نداشته است. این در حالی است که در بند «۵» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش، به ویژه با افزایش سهم سرمایه انسانی از طریق ارتقای آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه تأکید شده

است. علاوه بر این، در بند «۹» سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی ابلاغی ۱۳۹۱/۰۹/۲۹ مقام معظم رهبری، بر ارتقای سطح درآمد و زندگی روستاییان، کشاورزان و عشایر، توسعه پایدار روستاها و مناطق کشاورزی و رفع فقر با تقویت زیرساخت‌های مناسب تولید و تنوع‌بخشی و گسترش فعالیت‌های مکمل و اقتصادی به‌ویژه صنایع تبدیلی و روستایی و خدماتی نوین تأکید شده است. در بند «ر» ماده (۳۱) و بند «الف» ماده (۳۳) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه نیز تکمیل و گسترش زنجیره ارزش و تولید محصولات کشاورزی از طریق اعطای کمک‌های فنی اعتباری به تشکل‌های فراگیر کشاورزی و روستایی و گسترش صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی در قطب‌های تولیدی، سردخانه و انبارهای فنی چندمنظوره مورد توجه قرار گرفته است.

عدم سهم‌بری مناسب آحاد کشاورزان از منافع زنجیره ارزش سبب شده تا این اقبال عمدتاً در رسیدن به معیشت پایدار دچار چالش‌هایی باشند. مطالعات و بررسی‌ها حاکی از آن است که بخش کشاورزی، در ایجاد فرصت‌های شغلی بهره‌ور دچار چالش‌هایی بوده و فرصت‌های شغلی موجود، معمولاً ارزش افزوده مناسبی را تولید نکرده‌اند (بنی‌اسدی و ورمزیاری، ۱۳۹۳؛ ورمزیاری و همکاران، ۱۳۹۸). همان‌طور که گفته شد، یکی از دلایل اصلی این مشکل، عدم ایجاد و تقویت کافی پیوندهای هم‌افزا بین بخش تولید و بخش فراوری و سایر بخش‌ها، مشارکت پایین کشاورزان در بخش فراوری و عدم توسعه فراگیر و مناسب زنجیره ارزش بخش کشاورزی به‌شمار می‌رود. با وجود تأکیدات اسناد بالادستی یادشده و وظیفه‌مندی وزارت جهاد کشاورزی برای برقراری زنجیره ارزش، مبتنی بر اصول عدالت‌محوری و فقرزدایی در محصولات کشاورزی، **شواهدی دال بر برنامه‌ریزی و زار تخانه در جهت تحقق سیاست‌های مذکور مشاهده نمی‌شود.** یکی از دلایل این کم‌توجهی و غفلت، می‌تواند ناآشنایی مجموعه جهاد کشاورزی با مفهوم، اصول و الزامات اجرایی «زنجیره ارزش پایدار و فقرزدا» باشد که گزارش حاضر سعی در پوشش این خلأ دانشی دارد. از طرفی بررسی‌ها نشان‌دهنده آن است که مطالعه کاربردی و جامع برای تبیین نحوه عدالت‌محوری در زنجیره ارزش و افزایش انتفاع کشاورزان از تولید و تجارت محصولات کشاورزی منتشر نشده است. لذا در این گزارش سعی شده تا در راستای سیاست‌های مذکور، نحوه تحقق زنجیره ارزش فراگیر و پایدار با هدف منتفع کردن کشاورزان از منافع زنجیره ارزش و افزایش رفاه آنها معرفی و تشریح شود. به این ترتیب که ابتدا زنجیره ارزش فقرزدا معرفی و اصول آن تبیین می‌شود. سپس جهت توسعه این زنجیره، دستورالعمل‌های عملیاتی در چارچوب سه مرحله هدفگذاری و تحلیل موقعیت، اولویت‌بندی زنجیره‌های ارزش فقرزدا و تحلیل و برنامه‌ریزی زنجیره ارزش فقرزدا تشریح می‌شود. این گزارش، غیر از بخش‌های مقدمه، نتیجه‌گیری و پیشنهادها، ترجمه بخش‌هایی از گزارش صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی تحت عنوان «دستورالعمل‌های عملیاتی مشارکت صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی در توسعه زنجیره ارزش فقرزدا» است.

۱. زنجیره ارزش فقرزدا و اصول آن

آنها را به شیوه‌ای پایدارتر بهبود بخشد. این زنجیره دارای اصولی است که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

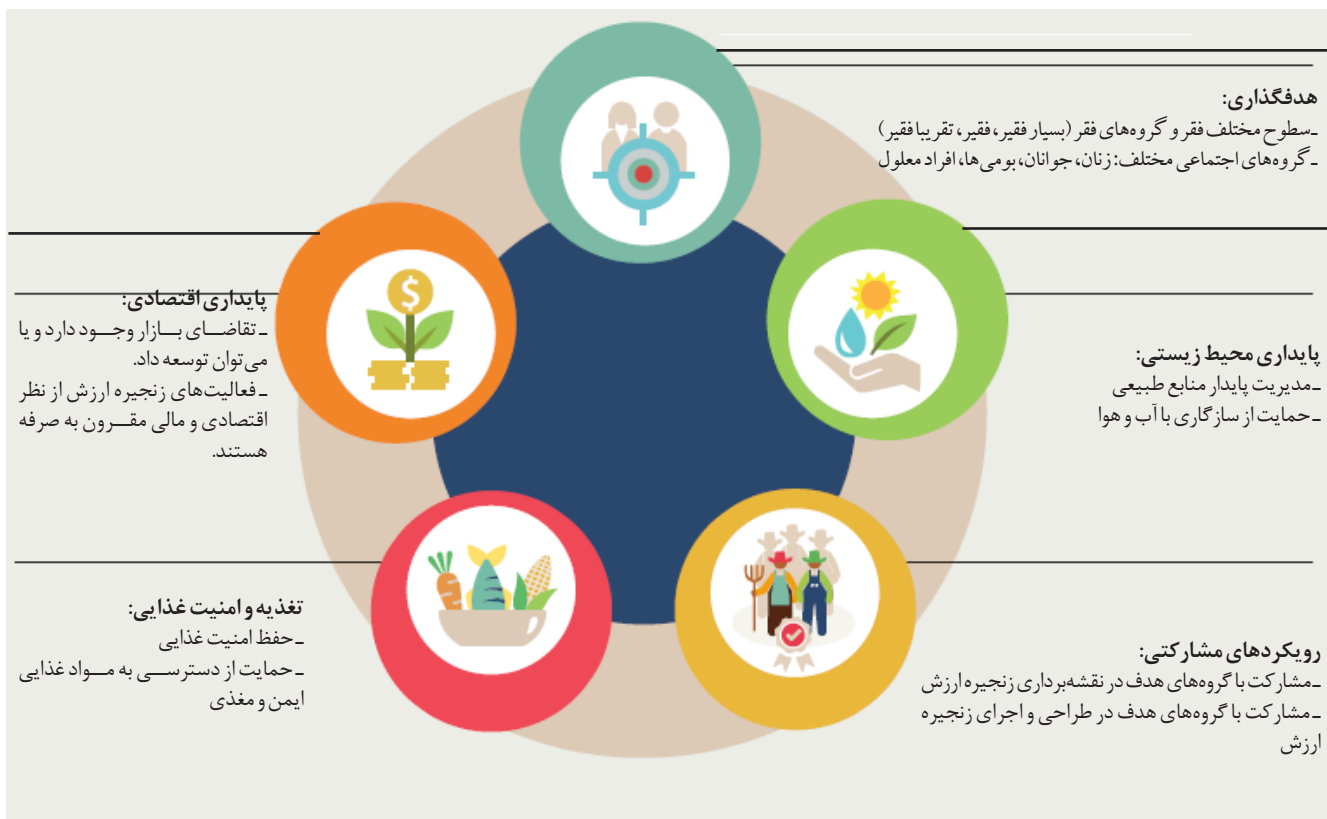
۱-۱. اصول زنجیره ارزش فقرزدا (پایدار)

برای اطمینان از اینکه زنجیره‌های ارزش فراگیر و پایدار هستند و تولیدکنندگان در مقیاس کوچک و سایر گروه‌های هدف از مشارکت در زنجیره سود می‌برند، توصیه شده از مجموعه‌ای از اصول مشارکت پیروی شود. این اصول که در شکل ۱ خلاصه شده‌اند، عبارتند از: هدفگذاری سطوح مختلف فقر و گروه‌های اجتماعی، پایداری اقتصادی و محیط زیستی، تغذیه و امنیت غذایی و رویکردهای مشارکتی.

امروزه توسعه فقرزدا و عدالت‌محور زنجیره ارزش بخش کشاورزی و مشارکت کشاورزان فقیر و خرده‌مالکان و شرکت‌های خرد، کوچک و متوسط در بخش‌های مختلف زنجیره جهت بهره‌مندی از منافع زنجیره ارزش، از اهمیت اساسی برخوردار است. چنین زنجیره ارزشی، تحت عنوان «زنجیره ارزش فقرزدا» نامیده می‌شود.

زنجیره ارزش فقرزدا، شمول و توانمندسازی افراد فقیر را در زنجیره ارزش با هدف افزایش درآمد و رفاه آنها و کاهش محدودیت‌ها به شیوه‌ای هماهنگ و پایدار ترویج می‌کند. از آنجایی که گروه‌های هدف معمولاً کمترین قدرت را در بین همه بازیگران در هر زنجیره ارزش دارند، هدف طراحی و اجرای مداخلاتی است که بتواند آنها را توانمند کند و موقعیت

شکل ۱. اصول زنجیره ارزش فقرزدا

درآمدا (مانند فعالیت‌های درون و بیرون مزرعه) جهت بهبود معیشت کشاورزان و کاهش خطرات مربوط به کشت تک‌محصولی و شوک‌های بازار.

۱-۱-۲-۲. مقاومت‌سازی در برابر آب و هوا: مداخلات ویژه برای مقاومت‌سازی مراحل کلیدی زنجیره ارزش در برابر آب و هوا، به‌عنوان مثال از طریق طراحی بهتر زیرساخت‌ها، جاده‌ها، باندها و سازه‌های ذخیره‌سازی برای مدیریت و برداشت آب از بارندگی شدید و معرفی بذرها و مقاوم به خشکسالی.

۱-۱-۳-۳. کارایی زنجیره تأمین: سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های کارآمد انرژی و تجهیزات و ماشین‌آلات تولید، طرح‌های آبیاری قطره‌ای و تجهیزات خورشیدی برای کارایی و سود بیشتر.

۱-۱-۴. تغذیه و امنیت غذایی

برای اطمینان از حفظ امنیت غذایی و تغذیه، زنجیره‌های ارزش باید منابع کافی را برای مصرف مواد غذایی اصلی خانوار از طریق تولید خود یا افزایش دسترسی به مواد غذایی برای خرید از بازارهای جهانی (واردات) فراهم کنند. کمپین‌های تغییر رفتار می‌توانند از تولید، فروش، خرید و مصرف غذاهای مغذی حمایت و آگاهی‌بخشی کنند.

۱-۱-۵. رویکردهای مشارکتی

این رویکردها می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

۱-۱-۵-۱. اقدامات توانمندساز خاص مانند افزایش آگاهی، گفت‌وگو و فراگیر و ظرفیت‌سازی گروه‌های هدف اغلب برای تکمیل اقدامات مستقیم یا خود هدف‌گیری لازم است تا اطمینان حاصل شود که گروه‌های هدف خاص ظرفیت مشارکت را دارند.

۱-۱-۵-۲. تجمیع تولیدکنندگان در گروه‌ها یا خوشه‌ها همراه با ظرفیت‌سازی، توانایی گروه‌ها را برای تجمیع کارآمدتر محصولات، دسترسی به نهاده‌ها و خدمات، مذاکره در مورد قیمت‌ها و رعایت استانداردهای کیفیت افزایش می‌دهد.

۱-۱-۵-۳. پلتفرم‌های چند ذی‌نفع^۱ به‌عنوان فضایی برای تعامل بین ذی‌نفع‌های زنجیره ارزش با علائق، راه‌های امرار معاش و دارایی‌های مختلف تعریف شده است که به یکدیگر وابسته هستند و برای بهبود درک متقابل، ایجاد اعتماد، تعریف نقش‌ها و مشارکت در اقدام مشترک تعامل دارند. این پلتفرم‌ها از طریق نمایندگی مؤثر گروه‌های هدف ثابت کرده‌اند که در بهبود حاکمیت زنجیره ارزش، کاهش عدم تقارن قدرت، مذاکره در مورد قیمت‌ها و خدمات بهتر برای کشاورزان، ایجاد اعتماد و شفافیت بیشتر و تقویت تعهد در میان ذی‌نفعان زنجیره ارزش مؤثرند.

در به‌کارگیری این اصول، مهم است که به تفاوت‌های سازمانی و همچنین تفاوت‌های فرهنگی کشورها در ارزیابی نقش‌هایی که افراد فقیر ایفا می‌کنند و نقاط ورود بالقوه برای ادغام آنها در زنجیره‌های ارزش توجه شود. برای مثال، در غرب آفریقا، زنان نقش فعالی در بازاریابی و فروش محصولات غذایی دارند، در حالی که در سراسر خاورمیانه و شمال

۱-۱-۱. هدفگذاری سطوح مختلف فقر و گروه‌های اجتماعی

جریان‌سازی جنسیتی باید شامل اقدامات راهبردی باشد که به نابرابری‌های جنسیتی در دسترسی به دارایی‌ها، منابع، خدمات و اطلاعات در سطح خانواده و جامعه بپردازد. به‌عنوان مثال، زنان اغلب در سازمان‌های کشاورزی نماینده ضعیفی دارند یا به اعتبارات دسترسی ندارند. در این موارد، مداخلات خاصی برای بهبود مشارکت فعال آنها از طریق اقدامات مختلف و تکمیلی از جمله تغییر الزامات عضویت و آیین‌نامه‌های سازمان‌های کشاورزی، معرفی سهمیه‌های اجباری، توسعه کمیته‌های زنان، اجرای متمرکز ظرفیت‌سازی و فراهم کردن دسترسی زنان به اعتبارات مقرون به‌صرفه مورد نیاز است.

زنجیره‌های ارزش می‌تواند دربرگیرنده روستاییان فقیر نه تنها در سطح تولید اولیه، بلکه در سایر سطوح زنجیره ارزش، مانند فرآوری، حمل‌ونقل، نهاده‌ها، ارائه سایر خدمات، ایجاد اشتغال و توسعه شرکت‌های خرد باشد. این امر به‌ویژه برای جوانانی که اغلب فاقد دارایی‌ها و مهارت‌های کشاورزی هستند و کار در بخش خدمات را ترجیح می‌دهند، مهم است. گروه‌های آسیب‌پذیر و فقیر را به‌طور مؤثر می‌توان در برخی شرایط شناسایی کرد: در شرایطی که محصول با زمین و سرمایه‌گذاری محدود تولید می‌شود، کسب و کارهای ضعیف کشاورزی که تحت حمایت هستند و شرایطی که دانش و فناوری قدیمی در یک منطقه به کار گرفته می‌شود.

۱-۱-۲. پایداری اقتصادی

غلبه بر عدم تقارن اطلاعات از طریق ارتقای جریان اطلاعات در مورد قیمت و کیفیت و ایجاد روابط قراردادی بلندمدت، اعتماد و همکاری را تقویت می‌کند و به تضمین خروجی بازار کمک می‌کند. عدم تقارن اطلاعات در شرایطی رخ می‌دهد که یک بازیگر در زنجیره ارزش، اطلاعات بیشتر، بهتر یا کامل‌تر در مورد یک موضوع داشته باشد. برای نشان دادن بخشی از اطلاعات که به‌طور کامل یا متقارن شناخته نشده، عبارات «اطلاعات خصوصی»، «اطلاعات ناقص»، «اطلاعات جزئی»، «اطلاعات نادقیق» و «اطلاعات نامتقارن» نیز به‌جای یکدیگر در برخی از مطالعات استفاده می‌شود.

سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی در زیرساخت‌های عمومی و بازار (مانند جاده‌ها، تأسیسات ذخیره‌سازی از جمله سردخانه برای محصولات فاسدشدنی، بازارها، زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات) منجر به بهبود دسترسی به بازار می‌شود و به دوام اقتصادی زنجیره‌های ارزش کمک می‌کند و اثرات چندبرابری گسترده‌ای بر کل جوامع دارد.

۱-۱-۳. پایداری محیط زیستی

بهبود پایداری محیط زیستی از طرق زیر امکان‌پذیر است:

۱-۱-۳-۱. تنوع از طریق گنجاندن مجموعه وسیع‌تری از محصولات زراعی، انواع محصولات کشاورزی و سیستم‌های کشاورزی ترکیبی با توجه به الگوی کشت و همچنین مجموعه وسیع‌تری از گزینه‌های

1. Multi-stakeholder Platforms

می‌توان اطمینان حاصل کرد که فراگیر و پایدار است و کشاورزان فقیر در مقیاس کوچک از مشارکت در زنجیره سود می‌برند. برای عملیاتی کردن این زنجیره نیاز به دستورالعمل‌هایی است که در ادامه مورد بحث قرار می‌گیرد.

آفریقا این نقش عمدتاً توسط مردان انجام می‌شود و زنان تمایل دارند نقش‌های مرتبط با تولید و فرآوری را بر عهده گیرند. بنابراین، نقاط ورود زنجیره ارزش برای گروه‌های هدف مختلف از یک کشور به کشور دیگر متفاوت است. در ادامه به تشریح هر یک از این اصول پرداخته می‌شود. به‌طور کلی، چنانچه زنجیره ارزشی بر پنج اصل فوق استوار باشد،

۲. دستورالعمل‌های مشارکت در توسعه زنجیره ارزش فقرزدا

نیست این چارچوب به‌طور سخت‌گیرانه دنبال شود. این چارچوب به‌عنوان راهنمایی برای انواع اقدامات و تحلیل‌هایی است که می‌توان انجام داد. در همه موارد، ظرفیت و زمینه‌ها باید در هنگام توسعه زنجیره ارزش فقرزدا در نظر گرفته شود. در طول توسعه تحلیل‌ها، توصیه می‌شود تا جایی که ممکن است از یک رویکرد مبتنی بر شواهد استفاده شود. چنین رویکردی مستلزم استفاده از داده‌ها، تجزیه و تحلیل و شواهد تحقیقاتی در سطوح مختلف است تا امکان ارزیابی و تصمیم‌گیری آگاهانه برای افزایش مزایای زنجیره ارزش برای افراد فقیر فراهم شود.

دستورالعمل‌های عملیاتی برای توسعه زنجیره ارزش فقرزدا را می‌توان در چارچوب سه مرحله‌ای که در جدول ۱ نشان داده شده، خلاصه کرد. این چارچوب توصیفی، انعطاف‌پذیر و قابل سفارشی‌سازی است و امکان گسترش توسعه مفهوم ارزش را از یک بُعد صرفاً اقتصادی به ارزش‌هایی که به فقر، شمول اجتماعی، پایداری محیط زیستی، امنیت غذایی و تغذیه نیز مرتبط است، فراهم می‌کند. در نتیجه، این چارچوب اجازه می‌دهد تا اصول مشارکت در طول مراحل مختلف به‌طور انعطاف‌پذیر انجام شود. تأکید بر این نکته مهم است که برای توسعه زنجیره ارزش فقرزدا، لازم

جدول ۱. چارچوب توسعه زنجیره ارزش فقرزدا

مرحله ۱. هدفگذاری و تحلیل موقعیت	مرحله ۲. اولویت‌بندی زنجیره‌های ارزش فقرزدا	مرحله ۳. تحلیل و برنامه‌ریزی زنجیره ارزش فقرزدا
<ul style="list-style-type: none"> ■ تفکیک گروه‌های هدف ■ اصول هدفگذاری فقرا ■ رویکردهای هدفگذاری 	<ul style="list-style-type: none"> ■ معیارهای اولویت‌بندی زنجیره ارزش فقرزدا: - پتانسیل رشد - پتانسیل توسعه فراگیر و پایدار - امکان پاسخگویی به محیط 	<ul style="list-style-type: none"> ■ تشخیص زنجیره ارزش فقرزدا: - نقشه‌برداری زنجیره ارزش فقرزدا - فرصت‌ها و محدودیت‌ها ■ روابط قدرت و حاکمیت زنجیره ارزش فقرزدا ■ تئوری تغییر و برنامه‌های عملیاتی زنجیره ارزش ■ نظارت و ارزیابی

۲-۱-۱. مرحله ۱. هدفگذاری و تحلیل موقعیت

۲-۱-۱-۱. تفکیک گروه‌های هدف

انتخاب رویکردهای هدفگذاری فراگیر براساس تفکیک اولیه گروه‌های هدف است. توصیه شده که تفکیک از نظر فقر درآمدی انجام شود. برای این منظور، باید ابتدا شرایط فقر محلی و ملی را هنگام تفکیک گروه‌های هدف در نظر گرفت. با این حال، برای مقاصد مقایسه‌ای و توضیحی، تعریف بانک جهانی (۲۰۲۰) از خط فقر بین‌المللی ۱/۹۰ دلار آمریکا در روز برای حصول تفکیک زیر اعمال می‌شود:

■ فقیر شدید: درآمد کمتر از ۱/۹۰ دلار آمریکا در روز

■ فقیر متوسط: درآمد ۳/۲۰-۱/۹۰ دلار آمریکا در روز

■ نزدیک به فقیر: درآمد ۵/۵-۳/۲۰ دلار آمریکا در روز

برای درک بیشتر گروه‌های هدف، توصیه شده است که تفکیک از سطح درآمد فراتر رود. توسعه روش‌های تفکیک، این امکان را فراهم می‌کند تا ذی‌نفعان زنجیره ارزش براساس تعداد بیشتری از معیارهای مرتبط با فقر، هدفگذاری شوند و میزان پیشرفت فقر، فراتر از سطح درآمد اندازه‌گیری شود. از این رو، از شاخص فقر چندبعدی می‌توان به‌عنوان مبنایی برای تعیین عناصری که باید در تفکیک گنجانده شوند، استفاده کرد. این شاخص، ابعاد فقر سلامت، آموزش و استاندارد زندگی را در نظر می‌گیرد و توصیه می‌شود در هر بُعد فقر، شاخص‌های مناسب در نظر گرفته شود. پروژه توسعه رقابت‌پذیری روستایی در کشور بوسنی و هرزگوین به‌طور مؤثر گروه‌های هدف را با در نظر گرفتن مالکیت زمین، دارایی‌ها، منبع معیشت، مازاد تولید، نزدیکی به بازارها و واسطه‌ها و دسترسی به خدمات مالی مشخص کرد. به‌طور کلی، تفکیک براساس عناصری انجام شود که با توجه به ظرفیت و تجربه زنجیره، بتوان آنها را کمی و اندازه‌گیری کرد. تفکیک نیز باید متناسب با هر نوع بازیگر یا فعال تنظیم شود و باید شرایط و تعاریف فقر محلی را در نظر گرفت.

۲-۱-۲. اصول هدفگذاری فقرا

برای حصول اطمینان از اینکه هدفگذاری فقرا در سراسر توسعه زنجیره ارزش انجام می‌شود، توصیه شده است اصولی که در دستورالعمل‌های عملیاتی بازنگری شده صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی (IFAD)^۱ در مورد هدفگذاری ذکر شده، رعایت شود. این اصول عبارتند از:

۲-۱-۲-۱. هدف قرار دادن فقیرترین و آسیب‌پذیرترین مردم روستایی و کسانی که بیشتر در معرض عقب ماندن هستند.

۲-۱-۲-۲. جریانسازی جنسیت، جوانان، تغذیه و مسائل محیط زیستی و اقلیمی در عملیاتی کردن فرایند هدفگذاری برنامه‌ها و پروژه‌های فرصت‌های استراتژیک کشور.

۲-۱-۲-۳. شناخت ماهیت پویای فقر و اهمیت مقابله با اشکال متعدد آسیب‌پذیری.

۲-۱-۲-۴. همسویی هدفگذاری با اولویت‌ها، سیاست‌ها و راهبردهای

دولت برای کاهش فقر.

۲-۱-۲-۵. حصول اطمینان از اینکه کار با ذی‌نفعان نسبتاً قوی‌تر منجر به منافع مستقیم برای فقیرترین افراد می‌شود.

۲-۱-۲-۶. ارزیابی رویکردهای هدفگذاری نوآورانه از طریق تقویت مشارکت‌های موجود و ایجاد مشارکت‌های جدید.

۲-۱-۲-۷. اتخاذ رویکردهای مشاوره‌ای و مشارکتی برای هدفگذاری.

۲-۱-۲-۸. توانمندسازی و ایجاد ظرفیت برای کسانی که قدرت کمتر و دارایی کمتری دارند.

۲-۱-۳. رویکردهای هدفگذاری

همان‌طور که در دستورالعمل‌های هدفگذاری صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی مشخص شده است، خط‌مشی هدفگذاری صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی باید هنگام انتخاب و به‌کارگیری رویکردهای هدفگذاری در یک زمینه زنجیره ارزش فقرزاد در نظر گرفته شود. رویکردهای هدفگذاری صندوق مذکور شامل معیارها و روش‌های زیر است:

۲-۱-۳-۱. هدفگذاری جغرافیایی: به‌معنای انتخاب فقیرترین یا آسیب‌پذیرترین مناطق در یک کشور یا منطقه است.

۲-۱-۳-۲. هدفگذاری مستقیم: به معیارهای تعیین‌کننده زنجیره ارزش ویژه فقرا مرتبط است، معیارهایی که اطمینان‌دهنده هدایت خدمات و منابع به فقیرترین و آسیب‌پذیرترین افراد است. این معیارها یا شاخص‌ها کمی جلوتر مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۲-۱-۳-۳. معیارهای خود هدفگذاری: شامل ارائه خدمات کشاورزی برای محصولاتی است که با اولویت‌ها، دارایی‌ها، ظرفیت‌ها و استراتژی‌های معیشتی گروه‌های هدف شناسایی شده همسو باشد و در عین حال چندان مورد علاقه سایر گروه‌ها نباشد. این هدفگذاری باید براساس سطح مشارکت گروه‌های فقیر از جمله زنان و جوانان، سرمایه مورد نیاز، ارزش غذایی و پتانسیل ایجاد دستمزد و فرصت‌های خوداشتغالی انتخاب شود.

۲-۱-۳-۴. معیارهای توانمندسازی: مربوط به بهبود محیط سیاسی و نهادی میان ذی‌نفعان و شرکاست‌تازمینه برای ایجاد اشتغال برای فقیرترین و رویکردهای مشارکتی فراهم شود.

۲-۱-۳-۵. معیارهای رویه‌ای: مربوط به تسهیل شفافیت در رویه‌های اداری و رفع موانع ناخواسته‌ای است که شمول اجتماعی و برابری جنسیتی را متأثر می‌کنند. به‌عنوان مثال، برای مردم بومی، موافقت آزاد و آگاهانه باید در نظر گرفته شود.

۲-۱-۳-۶. معیارهای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی: مربوط به توسعه ظرفیت و اعتماد به نفس کسانی است که قدرت و امکان کمتری برای بیان نیازهای خود و مشارکت در برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مذاکره دارند.

روش‌شناسی‌های خانگی (HHMs)^۲ می‌توانند به هدف قرار دادن گروه‌های محروم خاص کمک کنند. این روش‌شناسی‌ها به‌جای

1. International Fund for Agricultural Development
2. Household Methodologies

از نظر غذایی ایمن شوند و بتوانند درآمدهای پایداری را از فعالیت‌های خوداشتغالی به دست آورند. پیش‌بینی می‌شود که با ایجاد دارایی‌ها و قابلیت‌های مولد، ذی‌نفعان توانایی خود را برای مشارکت در زنجیره‌های ارزش و تولید محصول برای بازارها افزایش دهند. در حمایت از خانوارها برای فارغ‌التحصیلی در یک دوره زمانی محدود، هم‌افزایی در مصرف، دارایی و پشتیبانی آموزش مهارتی، الزامات پس‌انداز اجباری و نظارت و مربی‌گری اعمال می‌شود.

برای حصول اطمینان از اینکه هدفگذاری مؤثر افراد فقیر انجام شده است، می‌توان از شاخص‌های هدفگذاری فقرزدا استفاده کرد. جدول ۲ برخی از شاخص‌هایی را ارائه می‌کند که می‌توانند برای ارزیابی میزان تلاش‌های هدفگذاری برای دستیابی و شامل کردن ذی‌نفعان آسیب‌پذیر مورد استفاده قرار گیرند.

نشانه‌ها، باهنجارها، نگرش‌ها، رفتارها و سیستم‌های اجتماعی اساسی که دلایل اصلی توزیع ناعادلانه قدرت را نشان می‌دهند، مقابله می‌کنند. این روش‌شناسی‌ها کمک می‌کنند تا راهبردهای معیشتی متفاوتی که توسط زنان، مردان، جوانان و افراد مسن، در یک خانواده یا گروه دنبال می‌شود، در یک چشم‌انداز مشترک و راهبرد عملی ترکیب شوند. توزیع ناعادلانه قدرت به‌ویژه در سراسر تولید و تجارت محصولات با ارزش، که اغلب تحت سلطه بازیگران مرد است، رواج دارد. روش‌شناسی‌های خانگی می‌توانند ریسک تصرف مردان در محصولات با ارزش زنان را از طریق ارتقای تصمیم‌گیری متعادل جنسیتی کاهش دهند.

رویکرد دیگری که به‌طور فزاینده‌ای افراد فقیر را با ایجاد توانمندی آنها برای مشارکت در زنجیره ارزش هدف قرار داده و ادغام می‌کند، رویکرد فارغ‌التحصیلی^۱ است. رویکردهای فارغ‌التحصیلی برای ایجاد تدریجی توانایی‌ها و دارایی‌های خانوارهای فقیر تا نقطه‌ای طراحی شده که آنها

جدول ۲. شاخص‌های هدفگذاری فقرا

شاخص	شرح
درآمد	<ul style="list-style-type: none"> ■ سطح درآمد ماهیانه در مقایسه با خط فقر شناخته شده ملی / بین‌المللی ■ وضعیت استخدام تمام‌وقت در مقابل اشتغال پاره‌وقت / فصلی ■ نقدینگی و دسترسی به سرمایه / تأمین مالی ■ حمایت مالی از سوی طرح‌های توسعه ملی / بین‌المللی و حمایت اجتماعی
دارایی‌ها	<ul style="list-style-type: none"> ■ مالکیت زمین / اجاره - مقدار هکتار ■ زمین کشاورزی - مقدار هکتار ■ دام - تعداد حیوانات بر اساس نوع حیوان ■ مالکیت / دسترسی به منابع ورودی - تعداد و ارزش منابع ورودی ■ مالکیت / دسترسی به ماشین‌آلات فرآوری / تولید / فناوری - تعداد و ارزش ماشین‌آلات و فناوری‌ها
تحصیلات	<ul style="list-style-type: none"> ■ تعداد سال‌های تحصیلی دریافت شده در سطوح ابتدایی / متوسطه / عالی ■ تعداد برنامه‌های آموزشی شرکت داده شده در بخشی از برنامه‌های تحت رهبری دولت / پروژه‌های قبلی صندوق ■ بین‌المللی توسعه کشاورزی / سایر پروژه‌های بین‌المللی / برنامه‌های شرکتی
زنان	<ul style="list-style-type: none"> ■ تعداد زنان شرکت‌کننده در زنجیره ارزش ■ تعداد زنانی که به زمین / منابع / فرصت‌های شغلی دسترسی دارند.
جوانان	<ul style="list-style-type: none"> ■ تعداد جوانان شرکت‌کننده در زنجیره ارزش ■ تعداد جوانان بیکار در منطقه مورد نظر
مردم بومی	<ul style="list-style-type: none"> ■ تعداد گروه‌های بومی / اعضای گروه‌های بومی شرکت‌کننده در زنجیره ارزش
مردم معلول	<ul style="list-style-type: none"> ■ تعداد افراد معلول شرکت‌کننده در زنجیره ارزش
انتخاب محصول	<ul style="list-style-type: none"> ■ در دسترس بودن / پتانسیل تولید محصولات با مشارکت اقتصادی و اجتماعی ■ در دسترس بودن / پتانسیل تولید محصولات با مزیت نسبی

شاخص	شرح
تغذیه	■ تعداد افرادی که دچار سوء تغذیه هستند / از سوء تغذیه رنج می‌برند.
	■ تعداد افرادی که از نظر غذایی ناامن هستند.
	■ تعداد کودکان / مادرانی که از سوء تغذیه رنج می‌برند.
	■ تعداد کودکانی که از کوتاه قدی رنج می‌برند.
محیط زیست	■ مناطقی که مستعد رویدادهای شدید آب و هوایی هستند. تعداد هکتار
	■ تعداد محصولاتی که تحت تأثیر رویدادهای آب و هوایی قرار می‌گیرند.
زیرساخت	■ درجه ارتباط (تعداد و کیفیت جاده‌ها، پل‌ها و زیرساخت‌های ICT و غیره) ■ زیرساخت‌های زنجیره تأمین (وجود تأسیسات ذخیره‌سازی، انبارها و راه‌اندازی لجستیک)

جدول ۳ داده‌های اولیه و ثانویه‌ای را که می‌توان برای اندازه‌گیری شاخص‌های هدفگذاری فقرزدا جمع‌آوری کرد، نشان می‌دهد. منابع داده‌های اولیه می‌تواند شامل اطلاعات جمع‌آوری شده از مصاحبه با مقامات دولتی، گروه‌های متمرکز، نظرسنجی‌ها و مشاهدات میدانی باشد. منابع داده‌های ثانویه می‌تواند شامل سیاست‌ها و راهبردهای منتشر شده توسط دولت، مقالات تحقیقاتی مرتبط، گزارش‌های پروژه‌های گذشته (در صورت وجود)، داده‌ها و آمارهای تجاری، داده‌های موجود خانوار و داده‌های مربوط به آب و هوا و گزارش‌های رسانه‌ای باشد

جدول ۳. جمع‌آوری داده برای هدفگذاری فقرادر زنجیره ارزش

ردیف	حوزه تحقیق برای جمع‌آوری داده‌های اولیه و ثانویه جهت هدفگذاری فقرزدا	داده‌های اولیه	داده‌های ثانویه
۱	اهمیت محصول برای اقتصاد (به‌عنوان مثال به‌لحاظ در صد تولید ناخالص داخلی کشاورزی، اشتغال در بخش، اشتغال برای افراد فقیرتر، سطح مصرف مواد غذایی داخلی)	*	*
۲	بازارهای نهایی محلی، فرامرزی، منطقه‌ای و جهانی برای محصول (نحوه سازمان‌دهی، کمیت و کیفیت)	*	*
۳	روندهای فعلی بازار برای محصول، روند تقاضا و عرضه و پتانسیل گسترش	*	*
۴	وجود گروه‌های کشاورز در منطقه که محصولات مشابهی را تولید می‌کنند (تعداد و اندازه گروه‌های کشاورز، خوشه‌های تولید و پیوندهای افقی)	*	*
۵	اهمیت محصول به‌عنوان یک محصول قابل نقد در رابطه با سایر محصولات تولید شده توسط کشاورزان روستا	*	*
۶	میزان آگاهی کشاورزان روستا در زمینه تولید، برداشت و پس از برداشت محصول	*	*
۷	خدمات ترویج کشاورزی: رویکرد ترویج، تعداد و تحصیلات مشاوران، تحرک، نسبت مشاوران به کشاورزان و غیره	*	*
۸	متوسط سطح درآمد ذی‌نفعان هدف	*	*
۹	تعداد مشاغل تمام‌وقت، پاره‌وقت و فصلی که توسط ذی‌نفعان هدف در نظر گرفته شده است.	*	*
۱۰	تعداد افراد دارای سابقه اعتباری / وام معوق	*	*
۱۱	دسترسی به منابع مالی (که در آن کشاورزان می‌توانند وام برای مقاصد کشاورزی، شرایط وام و غیره دریافت کنند)	*	*
۱۲	میانگین مساحت زمین اجاره / مالک خانوارها در خوشه هدف	*	*
۱۳	میانگین مساحت زمین کشت شده توسط خانوارها در خوشه هدف	*	*

ردیف	حوزه تحقیق برای جمع‌آوری داده‌های اولیه و ثانویه جهت هدفگذاری فقرزدا	داده‌های اولیه	داده‌های ثانویه
۱۴	میانگین تعداد حیوانات متعلق به خانوارها در خوشه هدف	*	
۱۵	نهادهای کشاورزی (در دسترس بودن بذر، کود و مواد شیمیایی کشاورزی، کیفیت نهاده‌ها، سطح ایمنی کاربرد، تعداد تامین‌کنندگان نهاده و در دسترس بودن مشاور)	*	*
۱۶	ابزار کشاورزی / مکانیزاسیون (مالکیت ابزار و ماشین‌آلات و در دسترس بودن خدمات اجاره و امکانات تعمیر)	*	*
۱۷	میانگین سطح تحمیلات ذی‌نفعان هدف	*	
۱۸	تولید و فرآوری ساده محصول عمدتاً تحت سلطه مردان باشد یا زنان (بعد جنسیتی محصول)	*	*
۱۹	تعداد زنان با دسترسی به زمین، منابع و فرصت‌های شغلی	*	
۲۰	میانگین تعداد جوانان بیکار (۳۵-۱۸ سال) در منطقه هدف	*	*
۲۱	تعداد گروه‌های بومی و خانوارهای بومی در منطقه هدف	*	*
۲۲	تعداد معلولانی که مایل و قادر به مشارکت در فعالیت‌های زنجیره ارزش هستند.	*	
۲۳	میزان محصول به‌طور مستقیم با امنیت غذایی و تغذیه مرتبط است (محصول به‌عنوان غذای مغذی در منطقه استفاده می‌شود در مقابل محصول به‌عنوان محصول نقدی غیرغذایی فروخته می‌شود)	*	*
۲۴	تعداد افرادی که دچار سوءتغذیه و/یا ناامنی غذایی هستند. با تمرکز ویژه بر تعداد کودکان / زنانی که از سوءتغذیه رنج می‌برند. میانگین تعداد موارد کوتاه‌قدی در ۱۰۰ خانوار در منطقه هدف		*
۲۵	میزانی که محصول به شکاف غذایی خاصی در الگوهای مصرف روستاییان می‌پردازد.	*	*
۲۶	محدودیت‌های سنتی یا عرفی که مصرف محصول را توسط همه یا گروه‌های خاصی از جامعه ممنوع می‌کند.	*	*
۲۷	شرایط اکولوژیکی در استان / منطقه زنجیره برای تولید محصول انتخابی (مانند مناسب بودن آب و هوا و خاک، فرار گرفتن در معرض خطرات تغییرات آب و هوایی، چالش‌های غالب مانند فرسایش خاک، آفات و بیماری‌ها)	*	*
۲۸	دسترسی و حمل‌ونقل جاده‌ای (جاده‌های سنگ‌ریزه یا آسفالت، فاصله تا نزدیک‌ترین جاده برحسب کیلومتر، دسترسی در هر شرایط جوی و غیره)	*	*
۲۹	انبارها (انبارهای انفرادی یا اشتراکی، کیفیت انبارها و...)	*	*

۲-۲. مرحله ۲. اولویت‌بندی زنجیره ارزش فقرزدا

هنگامی که هدفگذاری فقر انجام شد، باید منابع موجود، از جمله منابع انسانی، پولی و ظرفیت نهادی ارزیابی شود. از آنجایی که این منابع محدود هستند، زنجیره‌های ارزش فقرزدا باید اولویت‌بندی شوند. این کار در پروژه توسعه زنجیره ارزش کشاورزی در مناطق کوهستانی استان الحوض در مراکش انجام شد؛ جایی که این پروژه بر سه زنجیره ارزش فقرزدا متمرکز بود. اولویت‌بندی زنجیره ارزش باید در طول اجرا مورد بازنگری قرار گیرد تا اطمینان حاصل شود که زنجیره‌های ارزش انتخاب شده مرتبط، رقابتی و فراگیر باقی می‌مانند. زنجیره‌های ارزش فقرزدا

را می‌توان با استفاده از معیارهای ارائه شده در جدول ۴ اولویت‌بندی کرد. این معیارها به‌عنوان راهنما در نظر گرفته شده‌اند. هر زنجیره ارزشی مجبور نیست به همه معیارهای فهرست شده پایبند باشد و سایر معیارهای فهرست نشده ممکن است بسته به تمرکز زنجیره اعمال شوند. با این حال، توصیه می‌شود که زنجیره ارزش فراگیر، پایدار و دارای پتانسیل رشد بوده و توسط یک محیط حمایت‌کننده پشتیبانی شوند. در مواردی که دولت‌ها و ذی‌نفعان مربوطه محصولات و زنجیره‌های ارزش را از پیش انتخاب کرده‌اند، باید به دنبال ایجاد یک پایگاه شواهدی بود که مداخلات و پتانسیل آنها را برای تأثیرات فقرزدا توجیه کند.

جدول ۴. معیارهای انتخاب زنجیره ارزش فقرزدا

معیار	حوزه
<ul style="list-style-type: none"> فرصتی برای گنجاندن و توانمندسازی افراد فقیر / زنان / جوانان / معلولان / گروه‌های بومی در دسترس بودن منابع و فرصت برای تولید مازاد و نه صرفاً برای امنیت غذایی فرصتی برای ترویج انواع مواد غذایی متناسب با ظرفیت‌های موجود فرصتی برای استفاده از شیوه‌ها و الگوهای بومی، سنتی و محیط زیستی پایدار در کشت و تولید، جایی که بتوان از تجربه و دانش موجود بهره‌برداری کرد. 	پتانسیل توسعه فراگیر و پایدار
<ul style="list-style-type: none"> کاهش تأثیر تغییر آب و هوا و پتانسیل انعطاف‌پذیری / انطباق تقاضای فعلی/ بالقوه (برآورده نشده) بازار مزیت رقابتی و پتانسیل برای سودآوری / بازده پایدار برای گروه‌های هدف صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی پتانسیل پذیرش / انطباق با پیشرفت‌های فناوری ظرفیت مالکان کوچک و دسترسی به دارایی‌های مولد / سرمایه / منابع طبیعی 	پتانسیل رشد
<ul style="list-style-type: none"> توانایی / فرصت مالکان کوچک برای سازمان‌دهی و ائتلاف علاقه یا تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری یا حمایت از تولیدکنندگان در مقیاس کوچک اولویت‌های ملی با توجه به کاهش فقر و حمایت از بخش / محصول مکمل بودن با سایر منابع درآمدی / اشتغال خارج از مزرعه وجود زیرساخت‌های اساسی و ICT اثرات بلندمدت بین‌المللی یا ملی بر قیمت، ریسک‌های بازار و روندها 	فعال کردن پاسخگویی محیط

برای تسهیل انتخاب زنجیره‌های ارزش فقرزدا، یک سیستم وزن دهی پویا که در جدول ۵ نشان داده شده، می‌تواند برای اولویت‌بندی زنجیره‌های ارزش استفاده شود. در این سیستم امتیازدهی، حداکثر امتیازی که می‌توان به هر معیار اختصاص داد، مشخص شده است. زنجیره‌های ارزشی که بالاترین امتیاز کلی را دارند، بیشترین پتانسیل را نشان می‌دهند و باید مورد توجه قرار گیرند.

جدول ۵. سیستم وزن دهی پویای زنجیره ارزش فقرزدا

شماره	معیار	امتیاز	زنجیره ارزش ۱	زنجیره ارزش ۲	زنجیره ارزش ۳	زنجیره ارزش ۴
۱	دامنه اتکا به شیوه‌ها و الگوهای کشت و تولید بومی، سنتی و پایدار	۷				
۲	دامنه اقدامات منطبق با تغییرات آب و هوا و فعالیت‌های توسعه تاب‌آوری در برابر تغییرات آب و هوا	۷				
۳	پتانسیل کاهش فقر (تعداد بازیگران زنجیره ارزش بسیار فقیر، ضعیف و تقریباً ضعیف درگیر)	۷				
۴	کشاورزان زن دخیل در تولید / تجارت / فراوری	۷				
۵	مشارکت جوانان، افراد معلول و افراد بومی در فعالیت‌های زنجیره ارزش	۷				
۶	پتانسیل بهبود تغذیه: پُر کردن شکاف غذایی / کاهش سو-تغذیه / بهبود امنیت غذایی / کاهش کوتاه قدی کودک	۷				

شماره	معیار	امتیاز	رتبه‌بندی ۱	رتبه‌بندی ۲	رتبه‌بندی ۳	رتبه‌بندی ۴
۷	بازار موجود یا تقاضای ثابت شده برای محصول	۷				
۸	سودآوری محصول برای بازیگران رتبه‌بندی شده (حاشیه ناخالص مثبت و سهم از ارزش به دست آمده توسط ذی‌نفعان هدف)	۷				
۹	دانش، تجربه و ظرفیت بازیگران در رابطه با عرضه/فراوری/تولید ورودی	۵				
۱۰	پتانسیل برای تجمع حجم و مقیاس	۶				
۱۱	زمینه برای بهبود فناوری و یا محصول/فرایند/بهره‌ورسانی عملکردی	۵				
۱۲	علاقه کشاورزان، جامعه و دولت به محصول	۷				
۱۳	دسترسی به نهاده‌ها و خدمات	۵				
۱۴	وجود و یادمانه سرمایه‌گذاری/توسعه زیرساخت‌های اساسی	۶				
۱۵	امکان مکمل بودن با سایر منابع درآمد	۵				
۱۶	خطرات بازار و روندها و تأثیرات قیمت‌های بازار بین‌المللی و داخلی	۵				
	جمع امتیازها	۱۰۰				

۲-۳. مرحله ۳. تحلیل و برنامه‌ریزی رتبه‌بندی فقرزدا

۱-۳-۲. تشخیص رتبه‌بندی فقرزدا

پس از شناسایی گروه‌های هدف و اولویت‌بندی رتبه‌بندی فقرزدا، توصیه شده یکسری ارزیابی‌های تشخیصی انجام شود. برخی از این تشخیص‌ها را می‌توان به موازات تلاش‌های هدفگذاری و اولویت‌بندی انجام داد. با این حال، توصیه می‌شود که تحلیل‌های گسترده‌تری برای تعدادی از رتبه‌بندی‌های فقرزدا اولویت‌دار و گروه‌های هدف در نظر گرفته شود. علاوه بر این، داده‌های جمع‌آوری شده در طول تلاش‌های هدفگذاری می‌تواند به عنوان ورودی برای اولویت‌بندی و تجزیه و تحلیل باشد.

مرحله ۳ ارزیابی می‌کند که آیا رتبه‌بندی فقرزدا اولویت‌بندی شده در مرحله ۲ پتانسیل دسترسی و تأثیرگذاری بر ذی‌نفعان مورد هدف در مرحله ۱ را دارند یا خیر. تحلیل‌ها همچنین به عنوان طرحی برای شناسایی و طراحی حوزه‌های مداخله کلیدی عمل می‌کنند. جدول ۶ طیف تحلیل‌هایی را که می‌توان برای تشخیص دوام بازار، وابستگی‌های متقابل معیشت، محدودیت‌ها و فرصت‌های رتبه‌بندی فقرزدا انجام داد، نشان می‌دهد.

جدول ۶. تحلیل زنجیره ارزش فقرزدا

تحلیل	حوزه
<p>■ عملکرد: نقشه برداری از عملکردهای اقتصادی زنجیره‌های ارزش (تولید، جمع، ذخیره‌سازی، فرآوری، توزیع و مصرف)</p> <p>■ بازیگران مستقیم: نقشه برداری از کسانی که محصول را در حداقل یک مرحله در زنجیره ارزش مدیریت می‌کنند. تأمین‌کنندگان نهاده که بذر، کود، مواد شیمیایی و غیره را تهیه می‌کنند، معمولاً به‌عنوان بازیگران مستقیم در نظر گرفته می‌شوند. در صورت امکان، بازیگران مستقیم را از نظر جنسیت، فقر، سن و غیره تفکیک کنید.</p> <p>■ بازیگران حمایتی: نقشه برداری از بازیگرانی که در واقع محصول را مدیریت نمی‌کنند، بلکه خدمات پشتیبانی را ارائه می‌دهند. این خدمات معمولاً شامل خدمات ترویج کشاورزی دولتی یا خصوصی، خدمات نگهداری، خدمات دامپزشکی، خدمات توسعه کسب‌وکار، سازمان‌های تضمین کیفیت و صدور گواهینامه، انجمن‌های حرفه‌ای، سازمان‌های غیردولتی و مقامات قانونگذار می‌شود. در صورت امکان، بازیگران کمکی را از نظر جنسیت، فقر، سن و غیره تفکیک کنید.</p> <p>■ توزیع ارزش: نقشه برداری توزیع ارزش برای شما امکان درک این موضوع را فراهم می‌کند که ارزش در حال حاضر کجای زنجیره ارزش و در اختیار چه کسی قرار دارد.</p>	<p>نقشه برداری از زنجیره‌های ارزش</p>
<p>■ شناسایی موانع و فرصت‌های ورود به بازار از جمله روابط قدرت بازار</p> <p>■ دسترسی به دارایی‌های تولیدی و کشاورزی و خدمات مالی و اطلاعات</p> <p>■ ظرفیت‌ها و مشوق‌ها برای افراد فقیر</p> <p>■ فرصت‌ها و محدودیت‌های مبتنی بر جنسیت و جوانان (مانند قدرت و عاملیت)</p> <p>■ ارزیابی ریسک (به‌عنوان مثال عرضه، تولید، تدارکات، قیمت‌های خروجی، محیط قانونی)</p> <p>■ فرصت‌ها و محدودیت‌های تغییرات آب و هوایی بالادست و پایین دست</p> <p>■ محدودیت‌ها و فرصت‌ها برای امنیت غذایی و تغذیه</p>	<p>محدودیت‌ها و فرصت‌ها</p>

برای تعیین چگونگی مداخله مؤثر در یک زنجیره ارزش، توصیه شده نقشه برداری زنجیره ارزش انجام شود. جدول ۷ را می‌توان برای نقشه برداری بازیگران زنجیره ارزش مورد استفاده قرار داد. در داخل ماتریس، عملکرد باید در بالا و بازیگران در امتداد کنار فهرست شوند. سلول‌ها باید علامتگذاری شوند تا مشخص شود کدام بازیگر کدام یک از عملکردهای فهرست شده را انجام می‌دهد. فعالیت‌های تک‌تک بازیگران باید در ماتریس یا به‌طور جداگانه شرح داده شود. در صورت امکان، بازیگران باید بر اساس فقر، جنسیت، سن، ریشه‌های بومی و ناتوانی‌ها تفکیک شوند.

جدول ۷. نقشه برداری از بازیگران زنجیره ارزش

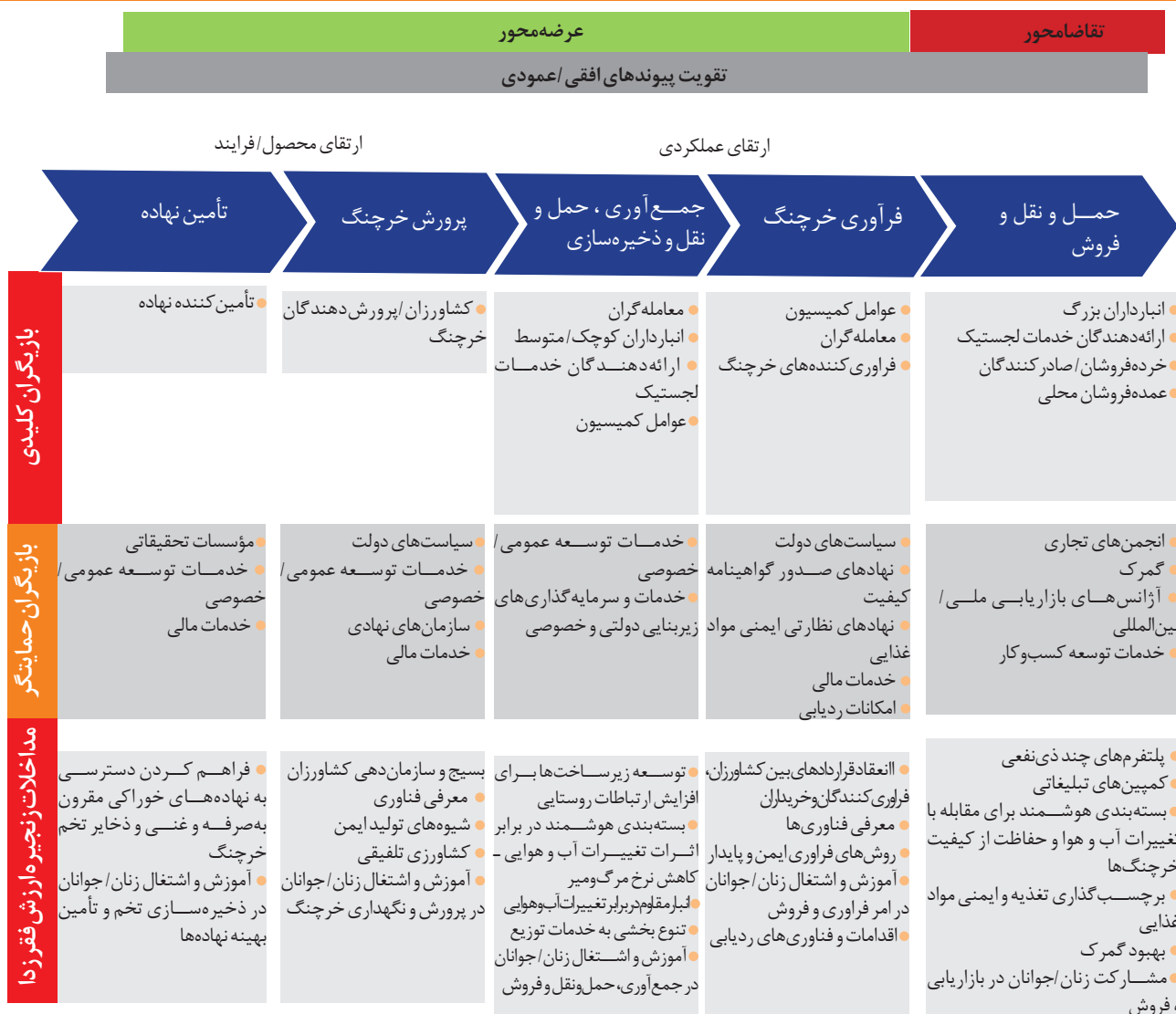
عملکرد						بازیگران
صادرات	خُرده‌فروش	عمده‌فروش	فرآوری	جمع‌آوری و حمل‌ونقل	تولید	
						بازیگران مستقیم (زنان، جوانان، افراد فقیر، افراد بومی و افراد معلول و غیره)
						بازیگران نقش مکمل (زنان، جوانان، فقرا، افراد بومی و افراد معلول و غیره)

ارزش فقرزدا به‌روزرسانی کرد. برای تکمیل نقشه‌برداری زنجیره ارزش، فعالان می‌توانند توزیع ارزش را در طول زنجیره ارزش ترسیم کنند. نقشه‌برداری توزیع ارزش به‌عنوان یک مرجع اضافی برای درک و کمی‌سازی قدرت زنجیره ارزش و برای اولویت‌بندی و طراحی نقاط ورودی مداخله‌ای که برای توزیع‌های ارزش ناعادلانه در زنجیره مورد نیاز است، عمل می‌کند. این مثال نشان می‌دهد که از طریق درآمدهای به‌دست آمده در مراحل مختلف زنجیره، فراوری‌کننده‌ها و صادرکنندگان بیشترین ارزش را به‌دست می‌آورند. با این حال، هزینه‌ها باید به‌دقت تجزیه و تحلیل شوند تا حاشیه سود واقعی هر یک از بازیگران زنجیره مشخص شود.

شناسایی بازیگران زنجیره ارزش و نقش‌هایی که برعهده می‌گیرند به‌عنوان مبنایی برای نقشه‌برداری زنجیره ارزش عمل می‌کند، جایی که تعاملات بین بازیگران و فعالیت‌های مربوطه آنها ترسیم می‌شود. شکل ۲ نمونه‌ای از نقشه‌برداری زنجیره ارزش خرچنگ پوسته نرم در بنگلادش را نشان می‌دهد. این شکل، بازیگران مستقیم و حامی بالقوه درگیر در هر مرحله از زنجیره ارزش و همچنین مداخلات مختلف زنجیره ارزش فقرزدا را نشان می‌دهد. نقشه‌برداری زنجیره ارزش فقرزدا را می‌توان در طول مرحله طراحی و یا در طول مراحل اولیه اجرای زنجیره ارزش فقرزدا انجام داد. منابع و زمان موجود باید هنگام تصمیم‌گیری در مورد انجام نقشه‌برداری در هر مرحله ارزیابی شوند. نقشه‌برداری زنجیره ارزش فقرزدا را می‌توان در مراحل اولیه انجام داد و در طول دوره اجرای زنجیره

شکل ۲. نقشه‌برداری زنجیره ارزش خرچنگ پوسته نرم - بنگلادش

همچنین به شناسایی فرصت‌های خارجی و تهدیدهای بالقوه برای دوام توسعه زنجیره ارزش کمک می‌کند. شکل ۳ این تحلیل از زنجیره ارزش خرچنگ پوسته نرم در بنگلادش را نشان می‌دهد.

پس از ترسیم زنجیره ارزش، فرصت‌ها و محدودیت‌های مختلف در زنجیره ارزش باید ارزیابی شوند. برای این منظور، می‌توان از تجزیه و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها (SWOT) استفاده کرد. تجزیه و تحلیل SWOT مشخص می‌کند که چگونه نقاط قوت و ضعف در زنجیره ارزش بر فعالیت‌ها، ذی‌نفعان و در نهایت نتایج تأثیر می‌گذارد.

شکل ۳. تجزیه و تحلیل SWOT زنجیره ارزش خرچنگ پوسته نرم - بنگلادش

بین‌المللی توسعه کشاورزی، شناسایی این ساختارهای قدرت و حمایت از ایجاد یک حاکمیت زنجیره ارزش عادلانه‌تر و فقرزداست. اقدامات زیر را می‌توان برای اطمینان از فراگیر بودن مداخلات زنجیره ارزش و به نفع مردم روستایی فقیر استفاده کرد:

مشارکت ذینفعان مختلف زنجیره ارزش، از جمله مردم روستایی فقیر و نمایندگان آنها از طریق پلتفرم‌های چند ذینفعی برای افزایش مشارکت و قدرت تصمیم‌گیری آنها و ارائه سهم بیشتری از مزایای آنها.

تقویت سازمان‌های کشاورزان تا بتوانند از حقوق اعضای خود دفاع کنند و شرایط بهتری برای مذاکره داشته باشند. هر چه سازمان ساختارمندتر باشد، وزن بیشتری در این مذاکرات خواهد داشت.

ارتقای مدل‌های کسب و کاری که شامل بیشتر روستاییان فقیر در فرایند تصمیم‌گیری و مذاکره می‌شوند.

تعامل با دولت‌ها هنگام تنظیم معاملات بازار و معرفی سیاست‌های مربوط به حمایت از فقرا.

نظارت منظم بر پویایی بازار و نتایج مداخلات پروژه برای شناسایی

۲-۳-۲. روابط قدرت و حاکمیت زنجیره ارزش فقرزدا

در بیشتر زنجیره‌های ارزش، قوی‌ترین بازیگران بازار و آنهایی که بالاترین ارزش را به دست می‌آورند، اغلب آنهایی هستند که نزدیکترین به بازار خرده‌فروشی مصرف‌کننده‌اند. به عنوان مثال خریداران و تجار خرده‌فروشی، فروشگاه‌های مواد غذایی و سوپرمارکت‌ها. این امر به ویژه زمانی صادق است که زنجیره‌های ارزش بالغ می‌شوند و بازیگران تجاری بزرگتر وارد می‌شوند. با افزایش تمرکز بازار، تأمین‌کنندگان کوچکتر در زنجیره تضعیف می‌شوند. بازیگران اصلی قوی‌تر توانایی تعریف و تحمیل شرایط قرارداد را در زنجیره ارزش (مانند قیمت‌ها، استانداردهای محصول و فرایند، مقادیر و شرایط تحویل) دارند. کشاورزان کوچک در زنجیره ارزش اغلب در موقعیت چانه‌زنی ضعیف‌تری قرار دارند، زیرا شرکت‌های پیشرو می‌توانند تأمین‌کنندگان را تغییر دهند یا حداقل به انجام این کار تهدید کنند و سود شرکای خود را کاهش دهند و سهم بیشتری از کل سود زنجیره ارزش را به خود اختصاص دهند.

یکی از نقش‌های کلیدی پروژه‌های زنجیره ارزش تحت حمایت صندوق

یا اتاق‌های بازرگانی مربوطه در تشکیل و رهبری این پلتفرم‌ها مشارکت فعال داشته باشند. از آنجایی که این پلتفرم‌ها برای ایجاد و تنظیم استراتژی‌های هماهنگی نیاز به زمان دارند، توصیه می‌شود که فرایند تشکیل پلتفرم چند ذی‌نفعی در گزارش طراحی مشخص شود و اقدامات راه‌اندازی در طول مراحل اولیه پیاده‌سازی انجام شود. با اینکه دولت‌های محلی یا اتاق‌های بازرگانی در ایجاد و نهادینه‌سازی پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی حمایت می‌کنند، اما این تشکیلات باید برای تبدیل شدن به انجمن‌های خودگردان تلاش کنند.

هدف پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی نیز باید شمول مشارکت طیف وسیعی از ذی‌نفعان باشد. این ذی‌نفعان می‌توانند شامل سیاستگذاران، ارائه‌دهندگان خدمات، تاجران/فراوری‌کنندگان، تولیدکنندگان، مؤسسات مالی، انجمن‌ها و اتاق‌های بازرگانی، سازمان‌های کشاورزی، نهاد‌های دولتی و پژوهشگران باشند. مدت و تعداد جلسات به زمینه و ظرفیت بازیگران درگیر بستگی دارد. با این حال، توصیه می‌شود که پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی حداقل یک یا دو بار در سال تشکیل جلسه دهند و رویکردی تدریجی برای ایجاد حس مالکیت در میان بازیگران و ایجاد دیدگاه و درک مشترک از فرصت‌ها و چالش‌ها اتخاذ شود، زیرا این به‌عنوان مبنایی برای تقویت اعتماد و توسعه روابط بلندمدت عمل می‌کند. علاوه بر این، مهم است که طرح‌های واگذاری مناسب برای پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی تأسیس شده قبل از تکمیل زنجیره ارزش ایجاد شود. این شامل تعیین مالکیت و بودجه پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی و توسعه برنامه‌هایی برای تعاملات و جلسات مستمر پس از اتمام پروژه است.

۳-۲-۳. تئوری تغییر

یافته‌های اصلی تحلیل زنجیره ارزش فقرزدا به‌عنوان ورودی برای انتخاب و طراحی راهبردهای زنجیره ارزش طرفدار فقرا و توسعه تئوری تغییر عمل خواهد کرد. هدف راهبردهای زنجیره ارزش، بهبود زنجیره‌های ارزش و ایجاد پایداری بیشتر آنها برای افراد فقیر است تا بتوانند از افزایش مشارکت سود ببرند و برای کسب منافع عادلانه‌تری تلاش کنند. جدول ۸ راهبردهای مختلف ارتقای زنجیره ارزش را به نفع فقرا نشان می‌دهد که با ترکیب اقدامات هدفگذاری فقرا، اولویت‌بندی و تجزیه و تحلیل زنجیره ارزش برای افراد فقیر به‌دست آمده‌اند.

تغییرات در ساختارهای قدرت و تنظیم مداخلات بر این اساس. یکی از کاراترین مدل‌های حاکمیت زنجیره ارزش فقرزدا که صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی از آن حمایت کرده، پلتفرم چند ذی‌نفعی است. تحقیقات فراوان نشان داده پلتفرم چند ذی‌نفعی در افزایش ارزش و بهبود درآمد برای کشاورزان کوچک از طریق تعامل و هماهنگی ذی‌نفعان مختلف شرکت‌کننده در زنجیره ارزش مؤثر است. پلتفرم چند ذی‌نفعی با نمایندگی و گنجاندن کافی ذی‌نفعان هدف، پتانسیل بهبود حاکمیت زنجیره ارزش را از طریق جنبه‌های زیر دارند:

تعیین اولویت‌های راهبردها و مداخلات ارتقای زنجیره ارزش فقرزدا برای پاسخ به فرصت‌ها و محدودیت‌های بازار. توسعه برنامه‌های اقدام مشترک و نقشه راه برای سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی منابع.

تسهیل جلسات و توسعه روابط بین ذی‌نفعان برای ایجاد امکان تنظیم قیمت، حجم مورد نیاز، زمان بندی و استانداردهای کیفیت. هماهنگی و همکاری طولانی‌مدت برای دستیابی به اهداف مورد توافق. تقویت حس مالکیت، تعهد و اعتماد از طریق تصمیم‌گیری مشترک و به اشتراک گذاری دانش و تجربه.

فراهم کردن فضا برای گفتگوی سیاستی برای بهبود محیط‌های کسب و کار گسترده‌تر.

پروژه کشاورزی با ارزش بالا در مناطق کوهستانی نپال و برنامه رشد روستایی شمالی در غنا، نمونه‌های موفق از پلتفرم چند ذی‌نفعی معرفی شده است. نمونه دیگری از این مدل که با پشتیبانی صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی ایجاد شده، انجمن اتحاد محصول در نیجریه است که ثابت کرده یک پلتفرم مؤثر برای مشارکت عمومی - خصوصی - تولیدکننده در بخش برنج است. انجمن اتحاد محصول در ابتدا به‌عنوان یک انجمن برای تسهیل معاملات تجاری ایجاد شد، اما از آن زمان به‌عنوان کانالی برای گفتگوی سیاستی با دولت‌ها و برای حل تعارض میان کشاورزان خرده‌مالک، سایر استفاده‌کنندگان زمین و منابع طبیعی و دولت به کار می‌رود.

توصیه شده پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی بر روی محصولاتی متمرکز شوند که پتانسیل تولید و تقاضای بازار را در یک استان/منطقه/شهرداری خاص دارند. پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی می‌توانند در سطح استانی، ناحیه‌ای یا شهری تشکیل شوند و توصیه می‌شود که دولت‌های محلی

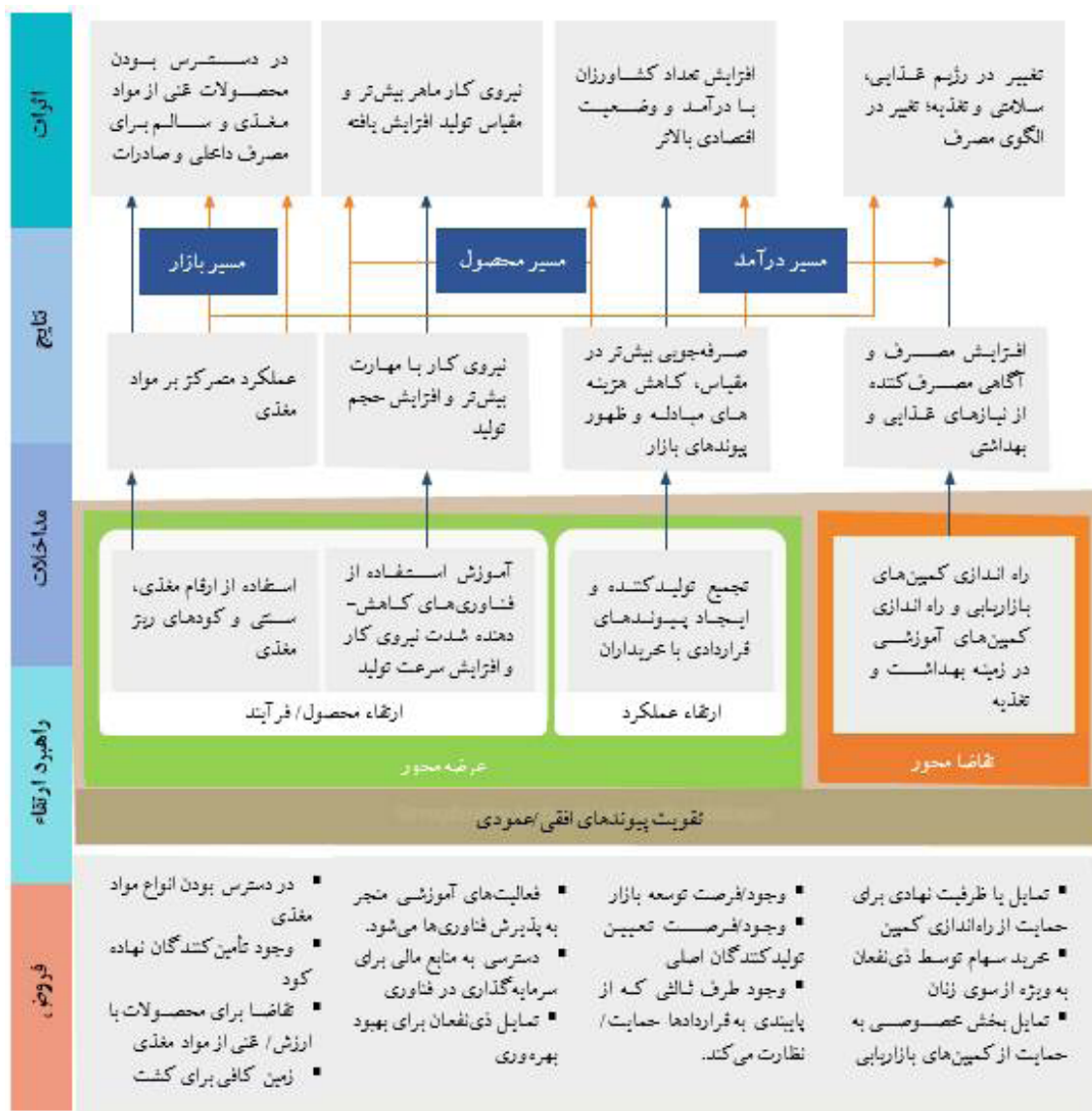
جدول ۸. راهبردهای ارتقای زنجیره ارزش

ارتقای محصول / فرایند	ارتقای عملکردی	تقویت پیوندهای افقی و عمودی
<ul style="list-style-type: none"> ■ تنوع محصول و بهبود ویژگی/ کیفیت محصول ■ بهبود در صدور گواهینامه، ایمنی مواد غذایی و قابلیت ردیابی ■ افزایش کارایی از طریق کاهش هزینه‌های تولید واحد و افزایش حجم تولید 	<ul style="list-style-type: none"> ■ افزایش (ارتقا) یا کاهش تعداد عملکردها/ فعالیت‌ها ■ معرفی فعالیت‌های ارزش افزوده در فرآوری، درجه‌بندی، بسته‌بندی، برندسازی، بازاریابی و غیره ■ حذف عملکردها/ فعالیت‌های بدون ارزش افزوده 	<ul style="list-style-type: none"> ■ بهبود پیوندهای افقی در سطح عملکردی (بسیج تولیدکننده، تجمیع و ظرفیت‌سازی سازمان‌های تولیدکننده) ■ بهبود پیوندهای عمودی بین ذی‌نفعان در سطوح مختلف عملکردی (توسعه زیرساخت، قراردادها، پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی، زیرساخت‌های بازار و راه‌حل‌های ICT برای افزایش دسترسی به منابع مالی، ترویج جریان‌های اطلاعاتی و بهبود دسترسی به بازار)

برای حمایت از ایجاد تئوری تغییر، باید مسیرهای تأثیرگذاری مشخص شود تا نتایج و تأثیراتی را که راهبردهای انتخاب شده می‌توانند از نظر درآمد، پایداری و فراگیری ایجاد کنند، روشن شود. در صورت امکان، مسیرهای تأثیر باید برای پرداختن به گروه‌های هدف متنوع براساس فقر، جنسیت، جوانان، منشأ بومی و ناتوانی تفکیک شود. ترسیم مسیرهای تأثیر به شناسایی هرگونه تنظیمات مورد نیاز در راهبردها و اقدامات حمایتی برای به حداکثر رساندن فرصت‌های تأثیر کمک می‌کند. شکل ۴ یک مثال کلی از تئوری تغییر را نشان می‌دهد که می‌تواند به‌عنوان مرجع مورد استفاده قرار گیرد.

اولویت‌بندی و انتخاب راهبرد یا راهبردهای ارتقا، زیربنای توسعه تئوری تغییر خواهد بود. توسعه تئوری تغییر، یک الزام برای همه زنجیره‌های تحت حمایت صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی است و مهم است توضیح داده شود که چگونه فعالیت‌های خاص و مداخلات توسعه زنجیره ارزش به هر دسته از گروه‌های فقیر، از جمله زنان، جوانان، گروه‌های بومی و افراد معلول می‌رسد. تئوری تغییر مستلزم آن است که علل اساسی یک مشکل توسعه، مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد و راهحلی ارائه شود که شواهد و مسیرهای منطقی روشنی را برای ایجاد نتایج پایدار برای افزایش درآمد و تنوع ارائه دهد.

شکل ۴. مثال کلی از تئوری تغییر

یافته‌های تحلیل‌های انجام شده استفاده از تئوری تغییر برای شناسایی و انتخاب مداخلات جهت ایجاد پیامدها و تأثیرات مثبت تقسیم مداخلات اولویت‌دار به فعالیت‌های مداخله‌ای برای دستیابی به نتایج و تأثیرات مورد انتظار برای فقر اولویت‌بندی فعالیت‌های مداخله‌ای مورد نیاز برای غلبه بر محدودیت‌های کلیدی در نظر گرفتن راهبرد خروج و افزایش مقیاس و حمایت از زنجیره‌های ارزش فقرزدا جهت حفظ و گسترش مداخلات معرفی شده برای برنامه‌ریزی و ادغام فعالیت‌های مناسب در طرح‌های زنجیره ارزش، توصیه شده که فعالیت‌های مداخله کلیدی در برابر محدودیت‌های شناسایی شده ترسیم شوند. جدول ۹ نمونه‌هایی از فعالیت‌های مداخله‌ای را نشان می‌دهد که در برابر محدودیت‌های شناسایی شده ترسیم شده‌اند.

هنگامی که هدفگذاری فقرا، اولویت‌بندی زنجیره ارزش و تحلیل‌های زنجیره ارزش انجام شد و تئوری تغییر توسعه یافت، باید تمرکز بر ادغام این نتایج یا خروجی‌ها در یک برنامه عملیاتی زنجیره ارزش باشد. طرح‌های عملیاتی زنجیره ارزش در نهایت مجموعه‌ای از گزینه‌های مداخله‌ای را در اختیار تیم پروژه قرار می‌دهد که می‌تواند در سراسر پروژه‌های توسعه زنجیره ارزش فقرزدا اجرا شود. بسته به منابع و زمان در دسترس، طرح‌های عملیاتی زنجیره ارزش را می‌توان در طول مرحله طراحی یا در طول مراحل اولیه پیاده‌سازی توسعه داد. طرح‌های عملیاتی زنجیره ارزش همچنین می‌تواند در طول مرحله طراحی پیش‌نویس و در طول مرحله اجرا نهایی شود. یک طرح عملیاتی زنجیره ارزش باید شامل موارد زیر باشد: تصور کردن زنجیره ارزش آتی فقرزدا و لیست کردن اهداف مشارکت و سرمایه‌گذاری در زنجیره ارزش انتخاب شده توجیه مشارکت در زنجیره ارزش اولویت‌بندی شده با استفاده از

جدول ۹. ترسیم فعالیت‌های مداخله‌ای کلیدی در طرح‌های زنجیره ارزش

بخش زنجیره ارزش	محدودیت‌ها	فعالیت‌های مداخله‌ای کلیدی
تأمین نهاده	کمبود تأمین‌کننده‌های مقرون به‌صرفه یا با کیفیت	<ul style="list-style-type: none"> شناسایی، بسیج و سازمان‌دهی تأمین‌کنندگان نهاده و فراهم کردن آموزش و دسترسی به منابع مالی برای آنها حمایت از توسعه ارتباطات بین گروه‌های تأمین‌کننده نهاده و کشاورزان استفاده از راه‌حل‌های ICT (کیف پول‌های الکترونیکی و کوپن‌های الکترونیکی) برای تسهیل پرداخت‌ها برای نهاده‌ها
	انواع نهاده‌های مغذی محدود	<ul style="list-style-type: none"> ارائه ظرفیت فنی به تأمین‌کنندگان نهاده / تولیدکنندگان بذر برای توسعه واریته‌های مختلف
تولید / کشت	کمبود کودهای ریز مغذی ارگانیک، واکسن‌ها و داروها	<ul style="list-style-type: none"> آموزش به تأمین‌کنندگان نهاده در مورد شیوه‌های تولید کمپوست / کود زیستی پایدار آموزش به تأمین‌کنندگان نهاده در مورد استفاده و فروش واکسن‌ها و داروهای مورد نیاز برای مدیریت مؤثر دام
	حجم یا مقیاس تولید محدود	<ul style="list-style-type: none"> بسیج و سازمان‌دهی گروه‌های کشاورزان و توانمند کردن آنها کار با واسطه‌ها برای تجمیع محصولات کشاورزان یا گروه‌ها حذف فعالیت‌های بدون ارزش افزوده معرفی تکنیک‌های جدید فرآوری معرفی اقدامات کنترل کیفیت / درجه‌بندی ایجاد مشارکت بخش خصوصی، راهنمایی در مورد الزامات کیفیت
	نرخ پایین اشتغال زنان / جوانان / مردم بومی	<ul style="list-style-type: none"> شناسایی، هدفگذاری و سازمان‌دهی گروه‌های خاص تعیین اهداف اشتغال در گروه‌های تولیدی هدفگذاری گروه‌های خاص برای طرح‌های کمک‌های مالی و تأمین مالی
	دسترسی محدود زنان به زمین	<ul style="list-style-type: none"> هدفگذاری محصولات که به زمین زیادی نیاز ندارند. توزیع مجدد زمین و کسب اطمینان از اختصاص زمین به زنان معرفی مدارس حوزه کشاورزی و مشاوران برای ارائه آموزش و کمک‌های فنی به کشاورزان
	سطوح پایین بهره‌وری	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از راه‌حل‌های ICT برای ارائه خدمات / مشاوره دیجیتالی
	کمبود شیوه‌های تولید یا کشت پایدار از نظر زیست‌محیطی	<ul style="list-style-type: none"> معرفی طرح‌های مبتنی بر تاب‌آوری و سازگاری با اقلیم معرفی الگوی بهینه کشت متناسب با اقلیم مشارکت دادن کشاورزان از طریق آموزش شیوه‌های کشت پایدار از نظر محیط زیستی به آنها

بخش زنجیره ارزش	محدودیت‌ها	فعالیت‌های مداخله‌ای کلیدی
ذخیره‌سازی / تدارکات	کمبود قابلیت ردیابی	<ul style="list-style-type: none"> مشارکت دولت / بخش خصوصی / مؤسسات تحقیقاتی در حمایت از صدور گواهینامه و توسعه شاخص‌های جغرافیایی استفاده از ICT برای ردیابی محصولات از مزارع (واحدهای تولیدی) تا نقاط نهایی فروش
	دسترسی فیزیکی محدود به بازارها ظرفیت انبارداری محدود	<ul style="list-style-type: none"> سرمايه‌گذاري دولت و/یا جامعه در جاده‌ها، بازارها و توسعه زیرساخت‌های مرتبط سرمايه‌گذاري بخش خصوصی / دولت در تأسیسات ذخیره‌سازی مقاوم در برابر تغییرات آب و هوایی ایجاد خدمات اجاره فضاهای ذخیره‌سازی
	نرخ فساد / مرگ‌ومیر بالا	<ul style="list-style-type: none"> معرفی راه‌حل‌های لجستیکی هوشمند برای آب و هوا یعنی زنجیره‌های تأمین کنترل‌شده با دما حمایت از روش‌های جایگزین حمل‌ونقل و باروش‌های ذخیره‌سازی جدید
فراوری / بسته‌بندی / برچسب‌زدن	ظرفیت فراوری محدود	<ul style="list-style-type: none"> پشتیبانی برای دسترسی به منابع مالی برای افزایش ظرفیت فراوری معرفی فناوری‌هایی برای بهبود سرعت فراوری / فعالیت‌های ارزش‌افزوده
	عدم وجود برچسب‌زنی / ظرفیت بسته‌بندی / قابلیت / استانداردها / کیفیت	<ul style="list-style-type: none"> مشارکت‌های بخش خصوصی / راهنمایی در مورد الزامات برچسب‌زدن / بسته‌بندی آموزش در مورد برچسب‌زنی و بسته‌بندی، ایمنی و بهداشت مواد غذایی حمایت برای انجام آزمایش محصول و صدور گواهینامه (اعم از اجباری و داوطلبانه) معرفی راه‌حل‌های بسته‌بندی هوشمند نسبت به آب و هوا برای جبران اثرات محیط زیستی و افزایش عمر مفید محصولات
بازاریابی و فروش	دانش محدود در مورد برچسب‌زنی مواد غذایی	<ul style="list-style-type: none"> آموزش بخش خصوصی / دولتی در مورد الزامات برچسب‌زدن اطلاعات خاص تغذیه‌ای
	کمبود روابط قراردادی	<ul style="list-style-type: none"> پشتیبانی از شناسایی و ایجاد روابط قراردادی با خریداران حمایت از ایجاد تجارت الکترونیک یا پلتفرم‌های بازار الکترونیک که در آن تولیدکنندگان کوچک و سایر سازمان‌ها بتوانند محصولات خود را به صورت آنلاین بفروشند. معرفی کشاورزی به عنوان یک کسب‌وکار به کشاورزان خرده‌پا تا آنها قادر به درک بهتر بازارها و مذاکره در مورد قیمت‌های مطلوب باشند.
	عدم آگاهی مصرف‌کننده از نیازهای تغذیه / رژیم غذایی	<ul style="list-style-type: none"> آموزش روش‌ها و دستورالعمل‌های تهیه غذا به زنان برای حفظ ارزش‌های غذایی و ارتقای ایمنی غذا راه‌اندازی پوی‌های تبلیغاتی / تغییر رفتار در تغذیه و ایمنی مواد غذایی تنظیم برنامه‌های خرید عمومی و کمک‌های غذایی و برنامه‌های تغذیه در مدرسه
اشتراک‌گذاری اطلاعات و نظارت بر داده‌ها	شفافیت محدود در قیمتگذاری، حجم مورد نیاز و استانداردهای کیفیت بین خریداران و فروشندگان	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از راه‌حل‌های ICT برای ایجاد شفافیت اطلاعات و قیمت بین تولیدکنندگان و خریداران توسعه فرمول‌های قیمتگذاری که امکان تعدیل منظم قیمت را بر اساس اطلاعات مستقل قابل تأیید فراهم کند. استفاده از پلتفرم‌های چند‌ذی‌نفعی به عنوان یک انجمن برای مذاکره مشترک در مورد قیمتگذاری، الزامات حجم و استانداردهای کیفیت ایجاد سیستم‌های اطلاعات مدیریت رایانه‌ای برای نظارت بر مشارکت و پیشرفت ذی‌نفعان در سراسر زنجیره ارزش

۴-۲-۳. نظارت و ارزیابی

مهم است که فعالین یک سیستم نظارت و ارزیابی قوی برای بررسی عملکرد هدف‌گذاری و ارتباط و اثربخشی زنجیره‌های ارزش فقرزدا ایجاد کنند. بررسی ارتباط و اثربخشی مداخلات تعیین خواهد کرد که آیا در طول اجرای زنجیره نیاز به تعدیل مداخلات است یا خیر.

با استفاده از داده‌های پایه، سیستم‌های نظارت و ارزیابی در سطح زنجیره باید بر روی نتایج و شاخص‌های نتایج مرتبط با گروه هدف (مانند جوانان، زنان، افراد بومی و افراد ناتوان) تمرکز کنند که این امر می‌تواند بینش‌هایی را در مورد اثرات توسعه زنجیره ارزش ارائه دهد. نمونه‌هایی

برای هر راهبرد و مداخلات حمایتی، باید یک طرح خروج و افزایش مقیاس پیش‌بینی شود. توصیه شده است که در مراحل اولیه زنجیره، تعیین شود که چگونه مداخلات پس از برداشتن حمایت، توسط ذی‌نفعان ادامه خواهد یافت. پتانسیل تکرار مداخلات در سایر بخش‌های زنجیره یا افزایش تعداد ذی‌نفعان نیز باید در نظر گرفته شود.

برای اطمینان از پایداری، مهم است که برنامه‌های واگذاری توسعه داده شوند و نهادهای مرتبط، بازیگران زنجیره ارزش و/یا سازمان‌های دولتی مالکیت آنها را برعهده گیرند. سیاست‌های حمایتی که تحت این پروژه تدوین شده‌اند نیز باید تحت مالکیت و مدیریت نهادهای مربوطه باشند.

تولیدکنندگان

- افزایش فروش توسط تولیدکنندگان شرکت‌کننده در زنجیره ارزش
- افزایش ارزش تولید (نسبت به قیمت‌های بازار مرجع) فروخته شده توسط تولیدکنندگان شرکت‌کننده در زنجیره ارزش
- تعداد مشاغل ایجاد شده و حفظ شده پس از سه سال، تفکیک شده براساس گروه هدف و غیره.

- از شاخص‌هایی که می‌توانند برای اندازه‌گیری این اثرات توسط گروه هدف مورد استفاده قرار گیرند، شامل موارد زیر است:
- افزایش حجم تولید و یا بهره‌وری برای تأمین نیازهای بازار
- افزایش درصد محصول فراوری شده (حجم ارزش افزوده)
- کاهش تلفات قبل و بعد از برداشت (به‌عنوان مثال تلفات محصول، تلفات غذا، تلفات مواد مغذی)
- افزایش درصد قیمت نهایی و ارزش افزوده تعلق گرفته به

[جمع‌بندی و پیشنهادها]

مستلزم داشتن دانش و سرمایه است. ولی کشاورزان فقیر عمدتاً از تحصیلات و سرمایه کمی برخوردارند. از این رو، باید مداخلاتی جهت توانمندسازی کشاورزان و ورود آنها به زنجیره ارزش براساس رویکرد جامع‌نگر طراحی شده و هم‌زمان آموزش، تأمین اعتبارات، سرمایه‌گذاری مخاطره‌پذیر و شبکه‌سازی را شامل شود.

۱- ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی کارآمد در زنجیره ارزش: بنابر اصل دوم که «پایداری اقتصادی» نام دارد، کاهش عدم تقارن اطلاعات (حالتی از اطلاعات ناقص یا غیر ضرور) در زنجیره ارزش و ارتقای جریان اطلاعات در مورد قیمت و کیفیت و ایجاد روابط قراردادی بلندمدت، عامل تقویت اعتماد و همکاری است که در نهایت به تضمین خروجی بازار کمک می‌کند. از این رو، شبکه اطلاع‌رسانی کارآمد، با هدف چرخش به‌موقع و سریع اطلاعات تولید خام و ظرفیت‌های فراوری محصولات در سراسر کشور و نیز اطلاع‌رسانی شفاف قیمت محصولات در حلقه‌های مختلف زنجیره، باید استقرار یابد. این امر می‌تواند زمینه همکاری‌های هم‌افزا بین صنایع و کشاورزان را فراهم کرده و استفاده از ظرفیت‌های خالی صنایع را رقم بزند؛ تقاضامحوری را در تولید محصولات کشاورزی تقویت کند و اعتماد عناصر زنجیره به یکدیگر را تقویت نماید.

۲- سرمایه‌گذاری برای ایجاد زیرساخت‌ها: بنابر اصل دوم، نهادهای مالی دولتی و خصوصی به‌ویژه صندوق‌های حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی باید در ایجاد زیرساخت‌هایی مانند جاده‌ها، تأسیسات ذخیره‌سازی از جمله سردخانه برای محصولات فاسدشدنی، زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات برای فقرا، سرمایه‌گذاری کنند. شایان ذکر است که تبصره‌های «۱» و «۲» ماده (۱۷) قانون افزایش بهره‌وری در بخش کشاورزی و منابع طبیعی - مصوب ۱۳۸۹/۴/۲۳ با اصلاحات بعدی، «توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و منابع طبیعی» و به‌ویژه «توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی» را با هدف «تولید برای توسعه صادرات»، برعهده صندوق‌های حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی قرار داده است. در همین راستا، توانمندسازی تشکلهای کشاورزان به‌عنوان محور اساسی تحقق اهداف فوق مد نظر قرار گرفته است. همچنین ماده (۱۹) قانون مذکور، این اختیار را به صندوق‌های غیردولتی حمایت از توسعه بخش کشاورزی داده تا رأساً طرح‌های صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی را اجرا نموده و به یکی از روش‌های «فروش به قیمت تمام‌شده» یا «اجاره به شرط تملیک اعیانی» به متقاضیان با اولویت فارغ‌التحصیلان بیکار

زنجیره ارزش مفهومی است که اگر به شکل مناسبی در نظام تولیدات خاصه تولیدات کشاورزی شکل گیرد، توسعه بخش کشاورزی به فقرزدایی خواهد انجامید. موضوعی که در نظام سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و قانونگذاری مورد توجه بوده است. ولی شواهد نشان داد که وضعیت فعلی زنجیره ارزش در محصولات کشاورزی با آنچه در اسناد بالادستی بدان تأکید شده است فاصله زیادی دارد. برای نمونه بند «۵» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، بند «۹» سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی، بند «ر» ماده (۳۱) و بند «الف» ماده (۳۳) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه، جملگی بر ایجاد زمینه گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش، صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات کشاورزی با هدف تحقق عدالت در زنجیره ارزش و کاهش فقر به‌ویژه در میان کشاورزان و روستاییان و به یک معنا سهم‌بری عادلانه باز یگران زنجیره ارزش تأکید دارد. اولویت اصلی سیاست‌های کلی برنامه هفتم توسعه (ابلاغی ۱۴۰۱/۶/۲۰ مقام معظم رهبری) نیز «پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت» تعیین شده است. با وجود اهمیت مقوله استقرار زنجیره ارزش عدالت‌محور در بخش کشاورزی، تجارب، رویکردها و الگوهای نوین مربوطه معرفی نشده است.

لذا در این گزارش، جهت تقویت ادبیات انتفاع کشاورزان فقیر و افزایش درآمد و رفاه آنها به‌عنوان باز یگران کلیدی زنجیره ارزش محصولات کشاورزی، «زنجیره ارزش فقرزدا (پایدار)» معرفی شد و اصول پنج‌گانه‌ای برای اطمینان از اینکه کشاورزان فقیر از مشارکت در زنجیره سود ببرند، بیان شد که شامل: ۱. هدفگذاری سطوح مختلف فقر و گروه‌های اجتماعی، ۲. پایداری اقتصادی، ۳. پایداری محیط زیستی، ۴. تغذیه و امنیت غذایی و ۵. رویکردهای مشارکتی هستند. در راستای اصول یادشده که تفسیر آن در متن گزارش بیان شده، محورهای زیر برای تغییر رویکردهای وزارت جهاد کشاورزی در استقرار زنجیره ارزش فقرزدا قابل طرح است:

۱- حمایت از اقشار مختلف کشاورزان برای مشارکت در کلیه سطوح زنجیره ارزش: براساس اصل اول یعنی «هدفگذاری سطوح مختلف فقر و گروه‌های اجتماعی»، کشاورزان فقیر نه تنها در سطح تولید اولیه، بلکه در سایر سطوح زنجیره ارزش مانند فراوری، حمل‌ونقل، نهاده‌ها، ارائه سایر خدمات، ایجاد اشتغال و توسعه شرکت‌های خرد باید نقش داشته باشند. در واقع با ورود کشاورزان به موضوع فراوری، حمل‌ونقل و سایر خدمات، امکان افزایش درآمد و رفاه آنان فراهم می‌شود. ورود به این حوزه‌ها تا حدودی

با ایجاد زیرساختها، دادن یارانه موقت یا تأمین هزینه‌های اولیه مربوط به هماهنگی باید نقش رهبری کوتاهمدت را به عهده گیرد تا ذینفعان زنجیره ارزش خود بتوانند یک رابطه پایدار را ایجاد کنند. علاوه بر این، نهادهای غیردولتی و مردم‌نهاد نیز با ارائه آموزشهای لازم به کشاورزان میتوانند در توانمندسازی کشاورزان برای ایفای نقش مؤثر در زنجیره ارزش یاری کنند تا شرایط برای تقسیم عادلانه سود خالص حاصل از مشارکت و هماهنگی فراهم شود.

– تدوین نظامنامه توسعه زنجیره ارزش کشاورزی فقرزدا: این نظامنامه باید توسط وزارت جهاد کشاورزی با همکاری تشکل‌ها و اتحادیه‌های مربوطه، مشتمل بر سه مرحله هدفگذاری و تحلیل موقعیت، اولویت‌بندی زنجیره‌های ارزش فقرزدا و تحلیل و برنامه‌ریزی زنجیره ارزش فقرزدا تدوین شود. در نظامنامه مذکور باید مباحثی از جمله شاخص‌های شناسایی و انتخاب فقرا با تأکید بر شاخص فقر چندبعدی، معیارهای انتخاب زنجیره ارزش فقرزدا، سیستم وزن‌دهی پویای زنجیره ارزش فقرزدا، نحوه نقشه‌برداری از بازیگران زنجیره ارزش و تعیین راهبردهای ارتقای زنجیره ارزش و فعالیت‌های مداخله‌ای کلیدی تعیین تکلیف شوند.

در مجموع باید اظهار داشت که زنجیره‌های ارزش فقرزدا باید توسط تشکل‌های بخش کشاورزی، کارآفرینان اجتماعی و سازمان‌های غیردولتی و گروه‌های جهادی توانمند، سازمان‌دهی و مدیریت شوند. وزارت جهاد کشاورزی باید با همکاری اتاق اصناف کشاورزی و دانشگاه‌های مربوطه، در هر منطقه بهترین اشخاصی که قابلیت توسعه زنجیره‌های ارزش فقرزدا را دارند شناسایی کرده و تعامل لازم بین ایشان و کشاورزان و سایر بازیگران زنجیره را ترجیح‌متمنی بر پلتفرم‌های مشارکت عمومی – خصوصی – تولیدکننده ایجاد نماید تا بر اساس برنامه زمان‌بندی شده، زنجیره شکل گرفته و توسعه یابد. مزیت این پلتفرم‌های چندذی‌نفعی، حل اختلافات بین بازیگران مختلف و ایجاد حداکثر هم‌افزایی بین آنهاست. اشخاص توسعه‌دهنده که به مثابه نخ تسبیح عمل می‌کنند، باید در زنجیره منافع داشته باشند و درآمد خود را از رشد و توسعه زنجیره تأمین نمایند. این امر یکی از مهم‌ترین شروط پویایی اشخاص مذکور است.

بخش کشاورزی واگذار نمایند. «تقویت حجم و کیفیت سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مرتبط با بخش کشاورزی» نیز به‌عنوان یکی از وظایف صندوق شرکت مادر تخصصی صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در ماده (۶) اساسنامه صندوق مذکور قید شده است. از آنجایی که توسعه زیرساخت‌های مناسب از جمله امکانات انبارش استاندارد، حمل‌ونقل و جاده از پیشران‌های توانمندسازی تشکل‌های کشاورزان به خصوص اقشار فقیر در ورود مستقیم و فعالانه به زنجیره ارزش به‌شمار می‌رود؛ لذا صندوق‌های مذکور باید با اتخاذ رویکرد تحولی، نقش اساسی در سرمایه‌گذاری مربوط به توسعه زیرساخت‌های زنجیره ارزش فقرزدا در بخش کشاورزی و مناطق روستایی ایفا کنند. هر چند هماهنگی و وحدت رویه مناسبی بین واحدهای مرتبط در وزارت جهاد کشاورزی از جمله این صندوق‌ها، شرکت شهرک‌های کشاورزی و سازمان مرکزی تعاون روستایی باید شکل گیرد.

– تنوع بخشی به کشت محصول: طبق اصل سوم با عنوان «پایداری محیط زیستی»، کشت چندمحصولی و متنوع محصولات کشاورزی، سیستم‌های کشاورزی ترکیبی با توجه به الگوی بهینه کشت و همچنین توسعه فعالیت‌های درآمدزای درون و بیرون مزرعه، عامل دیگر بهبود وضعیت معیشت کشاورزان است. کشت محصولات با ارزش افزوده بالا مبتنی بر درجه تناسب اراضی می‌تواند در زمینه‌سازی برای ورود کشاورزان فقیر به زنجیره ارزش مؤثر باشد.

– ایجاد پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی: براساس اصل پنجم، پلتفرم‌های چند ذی‌نفعی به‌عنوان فضایی برای تعامل بین ذی‌نفعان زنجیره ارزش و عاملی برای بهبود حاکمیت زنجیره ارزش، کاهش عدم تقارن قدرت، مذاکره در مورد قیمت‌ها و خدمات بهتر برای کشاورزان، ایجاد اعتماد و شفافیت بیشتر و تقویت تعهد در میان ذی‌نفعان زنجیره ارزش عمل می‌کنند. نکته مهم در ایجاد این پلتفرم‌ها چگونگی جمع کردن و تعامل ذی‌نفعان زنجیره ارزش با اهداف بعضاً متناقض است. سازمان‌دهی و گردهم آوردن این ذینفعان میتواند هزینه‌بر باشد. از این رو، نیاز است دولت نقش تسهیل‌کنندگی را بر عهده گیرد تا این ذینفعان گردهم جمع شوند و روند هماهنگی آغاز شود. دولت

[منابع و مأخذ]

۱. نظری، محمدرضا. ۱۳۹۸. راهکارهای تعدیل و رفع تأثیر واسطه‌گری بر قیمت نهایی محصولات کشاورزی در بازار نگاهی به واسطه‌گری محصولات کشاورزی، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، ۲۲۰۰۸۴۳.
۲. مرکز آمار ایران. ۱۳۹۹ و ۱۳۹۸. داده‌ها و اطلاعات جمعیت و نیروی کار. <https://www.amar.org.ir>
۳. ورمزیاری، حجت و مصطفی بنی‌اسدی. ۱۳۹۳. بررسی عوامل مؤثر بر بهره‌وری نیروی کار کشاورزی، توزیع درآمد و فقر در نواحی روستایی ایران، فصلنامه روستا و توسعه، ۱۷ (۴): ۲۳-۱.
۴. ورمزیاری، حجت و رستمی، فرحناز؛ صمدی، محسن و مصطفی بنی‌اسدی. ۱۳۹۵. تحلیل موانع و راهکارهای توسعه عدالت‌محور صنایع کشاورزی در ایران، نشریه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۱۷ (۲): ۴۷۹-۴۹۸.
۵. ورمزیاری، حجت؛ کلاتری، خلیل و مصطفی بنی‌اسدی. ۱۳۹۸. توسعه کشاورزی عدالت‌محور، مبانی و سیاست‌ها. دانشگاه تهران.
6. International Fund for Agricultural Development (IFAD). (2020). Operational Guidelines of IFAD's Engagement in Pro-poor Value Chain Development: Sustainable Production, Markets and Institutions Division. United Nations agencies, Italy.
7. Thiele, G., Devaux, A., Reinoso, I., Pico, H., Montesdeoca, F., Pumisacho, M., Andrade-Piedra, J., Velasco, C., Flores, P., Esprella, R., Thomann, A., Manrique, K., and Horton, D. 2011. Multi-stakeholder platforms for linking small farmers to value chains: evidence from the Andes, International Journal of Agricultural Sustainability, 9:3, 423-433.
8. Vosooghizajji, M., Taghipour, A., and Canel-Depitre, B. 2019. Supply chain coordination under information asymmetry: a review. International Journal of Production Research, 58 (6): 1-30.

مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۵۸۵۵-۱۵۸۷۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc@majles.ir